

Anlama İki Farklı Yaklaşım: Frege'de Anlamın Nesnelliği ve Dummett'ta Anlamın Kamusalılığı Üzerine

Two Different Approaches to Meaning: On the Objectivity of Meaning in Frege and the Publicity of Meaning in Dummett

Pınar TÜRKMEN BİRLİK*

Öne Çıkanlar:

- Çalışma, Frege ve Dummett'in anlam teorilerine yönelik analitik ve açıklayıcı bir metodoloji üzerine kuruludur.
- Bu doğrultuda özel olarak, Frege'nin teorisinde anlamın "nesnelliği" ve Dummett'in teorisinde anlamın "kamusallığı" düşüncesi üzerinde durulmuştur ve bu iki teori özellikle ayırım noktaları üzerinden açıklığa kavuşturulmuştur.
- Dilsel anlatımların en azından belli yönlerden dünyanın görünüşleriyle eşleşmesinin taşıdığı önem yanında, anlamda onun dil kullanıcıları tarafından kullanım şekillerinin de kaçınılmaz bir öneme sahip olduğunu ortaya koyma amacı taşıyan bu çalışma bu temelde okuyucuya hem Frege ve Dummett'in anlam teorileri hakkında hem de kapsayıcı bir dil teorisinin sahip olması gereken özelliklere ilişkin genel bir çerçeve sunmuştur.

Öz: Dil felsefesinin temel sorusu, dilsel anlamın doğası sorunudur. Bu bakımdan dil felsefelerinin, bir anlam teorisine taçlandırılmaları son derece değerlidir. Anlam teorilerinin temel olarak ortaya koymayı amaçladıkları şey, belli bir dil içindeki ifadelerin anlamlarının sistematik bir şekilde tanımlanmasıdır. Çalışmamız da anlam konusuna yönelteceği ilgi kapsamında, yirminci yüzyıl dil felsefesi üzerinde önemli etkilere sahip olan Frege ile onun önemli ölçüde etkilediği düşünürlerden ve kendisinin, belki de en önemli yorumcularından biri olan Dummett'in ortaya koyduğu anlam teorilerinin örtüşen yönlerinden çok birbirlerinden ayrıldıkları bir yönü mercek altına alacaktır. Birbirlerinden ayrılan ve çalışmamıza konu olan bu yön elbette ki Frege'nin ortaya koyduğu anlam teorisinde anlama yüklenen "nesnel" karakter ve Dummett'in anlamın kullanım olduğu yönündeki görüşünü yansıtan anlamın "kamusallığı" düşünceleridir. Çalışmamız boyunca, bu iki düşünürün, anlamın nesnelliği ve kamusalılığına dair düşünceleri üzerinde yoğunlaşırken, ayrıca Dummett'in ortaya koyacağı anlam teorisinin hangi yönlerden Fregeci bir karakter sergilediğini ve onun doğruluk koşullu teorileri hangi hususlarda eksik bularak bu teorisinin ayrıca kamusalılık gereksinimlerini karşılaması gereken bir teori de olması gerektiğini düşünmüş olmasının nedenlerini de art alanda görmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Anlamın nesnelliği, Anlamın kamusalılığı, Frege ve Dummett.

Highlights: The study is based on an analytical and explanatory methodology towards Frege's and Dummett's theories of meaning. Specifically, the idea of the "objectivity" of meaning in Frege's theory and the idea of the "publicity" of meaning in Dummett's theory are emphasized and the two theories are

* Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İzmir, pinarbirlik82@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1099-5737.

clarified, especially concerning their points of distinction. In addition to the importance of linguistic expressions matching, at least in certain respects, aspects of the world, this study aims to show that how meaning is used by language users is also of inescapable importance. On this basis, this study provides the reader with a general framework both for Frege's and Dummett's theories of meaning and for the characteristics that an inclusive theory of language should possess.

Abstract: The main question of the philosophy of language is the problem of the nature of lingual meaning. From this viewpoint, it is precious that philosophies of language are crowned with a meaning theory. The meaning theories mainly try to reveal the systematic definition of the meanings of the expressions in a certain language. The fundamental question of the philosophy of language is the problem of the nature of linguistic semantics. From this point of view, crowning philosophies of language with a semantics theory are extremely valuable. What the semantics theories aim basically to put forward is to define the meanings of the statements in a certain language systematically. Our study will, within the scope of the interest in semantics, focus on a differentiating aspect rather than the corresponding ones of the semantic theories put forward by Frege, with significant impacts on 20th-century philosophy of language, and one of his most important interpreters, Dummett who was considerably influenced by Frege. This aspect differentiating from one another and becoming the topic of our study is, of course, the "objective" character loaded on the meaning in semantics theory put forward by Frege, and the "publicity" of meaning reflecting Dummett's opinion that meaning is usage. Throughout our study, while we focus on these two thinkers' thoughts on the objectivity and publicity of the meaning, we will also try to see in the background from which viewpoints the semantics theory to be put forward by Dummett exhibits a Fregean characteristic and on which issues he finds the truth-conditional theories insufficient and the reasons why he has thought that this theory should be a theory to cover the needs of publicity.

Keywords: Objectivity of meaning, Publicity of meaning, Frege and Dummett.

Summary: Our study will examine an aspect of the theories of meaning put forward by Frege, who had a significant influence on twentieth-century philosophy of language, and Dummett, one of them, in which it seems possible to say that they contradict each other rather than overlap. In this direction, the study, which is based on an explanatory and analytical method, focuses on Frege's explanations of the "objective" character attributed to meaning in his theory of meaning and Dummett's determination of the "publicity" of meaning, which reflects Dummett's view that meaning is use. Throughout our study, while concentrating on the thoughts of these two thinkers on the objectivity and publicity of meaning, we aim to see in the background in which aspects Dummett's theory of meaning exhibits a Fregean character, in which aspects he finds truth-conditional theories deficient and needs to resort to a theory of meaning that should meet the requirements of publicity.

As is well known, Frege (1848-1925) is one of the first philosophers to define the main topics of modern philosophy of language. He also contributed to many other areas of philosophy such as the philosophy of mathematics, logic, philosophy of language, philosophy of mind, and metaphysics. However, considering both his education and his main interest, it should be noted that his primary interest was mathematics and especially the foundations of arithmetic. Although Frege made a mark in the history of thought with his productive, original, and innovative approach, especially in the field of logic, he also determined the central issues of the modern philosophy of language with his idea of developing the "Begriffsschrift", which is translated into English as conceptual notation or concept-script. Frege probably took the term "Begriffsschrift" from Adolf Trendelenburg's essay on Leibniz's idea of a logically ideal language. In this context, it can be stated that Frege's notation was intended to serve as both a calculus ratiocinator and a lingua characterica. In this respect, Frege's Begriffsschrift can be considered an important step towards the creation of an ideal, universal, scientific language.

In this respect, it can be stated that Frege aimed to establish the logical core of an ideal language. In this context, as Lee (2019, 22-23) notes, since "his main concern was the logical necessity relations between sentences", he "naturally focuses on the truth-related properties of sentences and how individual expressions contribute to the determination of these properties."

In line with this interest, Frege turns to the determination of the truth-related properties of sentences/propositions by attributing truth-related properties to expressions, and within this understanding, as Lee (2019, 23) points out, "basic expressions are seen to be associated with an extra-linguistic property because of their contribution to the determination of the truth values of the sentences in which they occur". Although there have been different proposals as to what the ultimate motivation or justification of Frege's theory of meaning is, in our opinion, it was his reflection on the expressions that are seen to be related to this linguistic feature that gave him this motivation and justification. When the distinction between *Sinn* and *Bedeutung*, which he introduced during this reflection, is extended to apply to all linguistic expressions as well as mathematical expressions, Frege's theory of meaning takes shape.

Michael Dummett (1925-2011), one of the leading interpreters of Frege's work, is a philosopher who has made influential contributions to the philosophy of language as well as to the history of metaphysics, logic, philosophy of mathematics, and analytic philosophy. Campbell (2007, 281) cites his important contributions to the philosophy of language as "investigating a speaker's conception of meaning, the role played in this by the validity of logical laws, and the relation of this role to reality" and states that his research in this direction has made him one of the leading philosophers of twentieth-century philosophy. In our opinion, Dummett's importance in the philosophy of language manifests itself in the fact that in this research he tries to put forward a theory of meaning that tries to give a philosophical explanation of meaning and investigates how expressions in language and the meanings they carry are constructed.

For Dummett, if the notion of truth is to play an important role in a theory of meaning, as it does for Frege, then "an explicit statement of the grasp of the semantic properties of a sentence assigned by a truth-theoretic account must include a diagnosis of the conditions of truth of the sentence (Lee 2009, 47)". Campbell (2007, 285) sees this as Dummett's realization that a theory of meaning must also include a theory of semantics and notes the difficulty of having this degree of insight into the workings of language. According to Dummett, "knowledge of a language is based on knowledge of its theory of meaning (Lee, 2019, 46)", but it is unclear how a speaker has this knowledge. At this point, if we assume that the speaker is familiar with the semantics of his or her language, only then can we grasp how he or she knows which inferential relations are obtained. This knowledge of language depends on the speaker's understanding of why these inferential relations are obtained, which for Campbell (2007, 285) requires the language user to be aware of, to know, a semantic theory in terms of the language used, rather than an understanding characterized by a theory of truth.

Weiss (2019, 315) argues that Dummett learned from Frege the central role that such a theory of meaning plays in the philosophy of language, which would be responsible for explaining how speakers grasp semantic theory. In his thought, however, Dummett rejects the realism at the center of Frege's thought in favor of what might be characterized as a partly Wittgensteinian position and thinks that when it comes to meanings, they should be judged by looking at the speaker's use of them in a publicly accessible domain. Indeed, there are many sentences whose truth or falsity is inappropriate to determine. Rather than characterizing them as unscientific or absurd, his position at this point is to determine their content by revisiting our understanding. The most important point that distinguishes him from Frege in this revision is that he does not find a truth-conditional theory of meaning satisfactory and treats language as a product of social practice. Dummett's approach to language reveals, first, that he is far from trying to establish an ideal, universal, or scientific language like Frege. However, within the framework of this model of explanation, what Lycan (2022, 22) expects a philosophical investigation of a language to pursue is "what makes a sequence of signs or sounds a meaningful sequence of signs or sounds? What makes it possible for such a sequence of signs or sounds to communicate the particular thing it communicates? What makes it possible for people to understand properly constructed meaningful words and to produce properly constructed meaningful words?" The fact that he pursues questions such as these reveals that he, too, has the idea that reliable, if not scientific, knowledge can still be produced. This is also the reason why he has determined the method of philosophy of language as the method of constructing a theory of meaning. This idea is also an important starting point that will give his philosophy of language its distinctive character. As a matter of fact, in the larger section on Dummett in the main text, it will be mentioned that the ideas that will enable him to adhere to Frege, who seems to be his polar opposite in a way, while revealing his thoughts on the

publicity of language, are closely related to this starting point.

After analyzing the objectivity and publicity of meaning through Frege and Dummett under an analytical lens, important observations can be made about these two theories. These observations, which will take up a large space in the conclusion, will also clearly reveal the nature of their conception of meaning. Accordingly, for Frege, meaning is a content of knowledge about what the word signifies. This means that when we hear the word, we know what it signifies through the knowledge of its meaning content. However, as we have tried to make clear, knowing the meaning in Dummett, just like in Wittgenstein's second period, can be explained by having a common field of experience and a common conceptual framework based on usage. This is precisely where they fundamentally differ despite their common aspects and arguments.

These two important theories of meaning emphasize objectivity and publicity as two essential properties of language. When it comes to understanding a language, it is not only important that linguistic expressions match, at least in some respects, aspects of the world, but also that they are used by language users. Therefore, instead of privileging one over the other in a theory of meaning, it would seem to be a better approach to address both inclusively. As a matter of fact, as rational beings, we are still in need of a comprehensive theory of meaning that would equally take into account our contingent aspects, which have certain beliefs, desires, etc., and our structure that derives pleasure from the artifacts we create by using language, as well as a comprehensive theory of meaning that would be able to reveal the element of communication in all its clarity.

Giriş

Dil felsefesi, yirminci yüzyılın başlarında itibar görmeye başlayan ve felsefenin görece yeni sayılabilecek bir dalıdır. Dile yönelik ilginin kendisini ise elbette ki Antik Yunan'a kadar geri götürmek mümkündür. Bu bağlamda Antik Yunan'dan, Frege ve Russell'ı da bu gruba dahil etmek üzere, 20. yüzyılın başlarına kadar dayanan bu sürecin, yalın bir şekilde sadece dilin yapısını anlamayla ilgili olmadığını altını çizmek gerekir. Bu noktada Aysever'in, John R. Searle'in *Söz Edimleri* adlı kitabının çevirisinde yazdığı "*Dil Felsefesinin Tarihine Kısa Bir Bakış*" başlıklı önsözünde yaptığı ayrımı dikkate alarak, dilin kendisinin bir sorun olarak görülmesi ile ve bu sürecin bir sonucu olarak dil felsefesinin doğuşunu da birbirinden ayırmak mümkündür. Buna göre, felsefenin ayrı bir disiplini olarak, kendisine sadece dili konu edinmesi Ludwig Wittgenstein'in ilk dönem çalışmalarının bir sonucu olarak görülmelidir (Sunuş içinde, Aysever 2000, 11).

Ancak dilin kendi başına bir sorun olarak görülmesinde Frege ve Russell'ın çalışmalarının hakkını da teslim etmek gerekir. Nitekim Frege (1848-1925), modern dil felsefesinin ana konularını belirleyen ilk filozoflardan biri olması bakımından dil felsefesi alanındaki "ilk entelektüel dev (Jamil 2010, 150)" olarak nitelendirilmektedir. Bunun yanı sıra matematik felsefesi, mantık, dil felsefesi ve zihin felsefesi ve metafizik gibi felsefenin pek çok alanına da katkı sağlamış bir filozoftur. Ancak onun gerek almış olduğu eğitim gerekse de ana ilgisi dikkate alındığında, birincil ilgisinin matematik ve özellikle de aritmetiğin temelleri olduğunu belirtmek gerekir. Frege düşünce tarihinde özellikle mantık alanında yapmış olduğu verimli, orijinal ve yenilikçi yaklaşımı ile ses getirmiş olsa da ortaya koymuş olduğu, İngilizceye "kavramsal notasyon (conceptual notation)" veya "kavramsal gösterim (concept-script)" olarak tercüme edilen ve biz de Kavram-Yazısı olarak karşılık bulan "Begriffsschrift" i geliştirme fikri ile modern dil felsefesinin merkezi konularını da belirlemeye başlamış görünür. Bu hususta Frege'nin Kavram-Yazısı'nın "belirli bilimsel amaçlar için oluşturulmuş yardımcı bir araç (Frege 2019, 23)" olduğuna ve bu bakımdan "doğal dilin sadece bir bölümü için organize bir anlam teorisi formüle ettiğine (Jamil 2010, 150)" dikkat etmek gerekir. Klement (2002, 5), Frege'nin "Begriffsschrift" terimini muhtemelen Adolf Trendelenburg'un Leibniz'in mantıksal olarak ideal

bir dil fikri üzerine yazdığı makalesinden aldığı ve bu bağlamda Frege notasyonunun hem bir matematik akıl yürütücüsü (calculus ratiocinator) hem de bir evrensel dil (lingua characterica) görevini üstlenmek üzere ortaya konmuş olduğunu düşünür. Bu bakımdan ideal, evrensel, bilimsel bir dilin yaratılmasına yönelik önemli bir adım olarak nitelendirilebilen Frege’nin Begriffsschrift’i, mantığın işaretlerinin ideal bir dilin çekirdeğini temsil ettiği de dikkate alındığında, Frege’nin (2019, 22) kendi ifadeleriyle,

“(...) bir çıkarım zincirinin doğruluğunu en iyi şekilde sağlamasını yapmak ve çıkarsamanın kaynağına kadar irdelenebilmesi için, fark edilmeden araya girmeyi amaçlayan herhangi bir koşulu belirtmeye hizmet etmeyi hedeflemiştir.”

Bu bakımdan Frege’nin buna yönelik çabasının ideal bir dilin mantıksal çekirdeğini oluşturmayı amaçladığı belirtilebilir. Lee’nin de (2019, 22-23) belirttiği gibi bu bağlamda, “onun asıl derdi cümleler arasındaki mantıksal gereklilik ilişkileri olduğu için, doğal olarak cümleleri doğrulukla ilgili özelliklerine ve tekil ifadelerin, bu özelliklerin belirlenmesine nasıl katkıda bulunduğuna odaklanmış” görünür.

Bu ilgisi doğrultusunda Frege ifadelerle doğrulukla ilgili özellikler atfetmek suretiyle, cümlelerin/önermelerin doğrulukla ilgili özelliklerinin belirlenmesine yönelir ve bu anlayış kapsamında Lee’nin de (2019, 23) dikkat çektiği gibi, “temel ifadeler, içinde buldukları cümlelerin doğruluk değerlerinin belirlenimine sağladıkları katkıdan dolayı, fazladan bir dilsel özellik ile ilintili görülür”. Frege’nin anlam teorisinin nihai motivasyonunun veya gerekçesinin ne olduğuna yönelik farklı öneriler yapılagelmiş olsa da kanaatimizce ona bu motivasyon ve gerekçeyi veren de işte bu dilsel özellik ile ilintili görülen ifadeler üzerine geliştirdiği düşünüdür. Nitekim bu düşünüm esnasında onun ortaya koyduğu *Sinn* ve *Bedeutung*¹ arasındaki ayrım, matematiksel ifadelerin yanı sıra tüm dilsel ifadeler için de geçerli olacak şekilde genişletildiğinde Frege’nin anlam teorisinin de şekillendiği görülür.

Frege’nin çalışmalarının önde gelen yorumcularından biri olan Michael Dummett da (1925-2011), metafizik, mantık, matematik felsefesi ve analitik felsefe tarihine sunmuş olduğu katkılar

¹ Almanca “Sinn” ve “Bedeutung” terimlerine ilişkin çeviriler, İngilizce’de olduğu kadar Türkçe’de de oldukça sorunlu ve tartışmalıdır. Klement (2002, 9), İngilizce’de Frege’nin eserlerine yönelik çevirilerde “Sinn” teriminin bazen “sense” bazen de “meaning” sözcüğü ile, “Bedeutung” teriminin ise çok daha kafa karıştırıcı bir şekilde “reference”, “denotation”, “meaning”, “significance”, “indication” ve “nominatum” olarak karşılandığına dikkat çekmektedir. Ahmet Cevizci (2000, 56-57), *Felsefe Sözlüğü*, anlam maddesinde kelimenin Almanca karşılığına “Sinn, Bedeutung” olarak işaret etmektedir. Bu durum hayli kafa karıştırıcı olsa da Cevizci, aynı yerde kavramın anlamına yönelik açıklamalarını “Bir kişiyi bir nesneye, bir duruma gönderen ve sözcüklerle ortaya konan şey,mana” ifadeleriyle sürdürdüğünde, anlamın aslında “mana” ve “gönderge” olmak üzere iki yönü olduğunu da açık kılmış olur. Bu bakımdan Sinn kavramı “anlam” olarak karşılanmak istenilse, Bedeutung kavramının da aynı gerekçe temelinde, yine anlam olarak karşılanmasının önünde bir engel kalmaz; ki bu, Frege’yi anlamak ve açıklamaktan uzaklaşacağımız anlamına gelir. Frege, nesnelerin kendilerini farklı şekilde, farklı dilsel ifadelerle sunuş tarzlarına “Sinn” olarak işaret eder. Dolayısıyla onun kullandığı şekli ile Sinn’i, daha çok “sunum şekli/kipi” ya da “bilişsel içerik” olması bakımından mana sözcüğüyle, Bedeutung’u da bir kişiyi bir nesneye, bir duruma gönderen yapısı gereği “gönderge” sözcüğüyle karşılamak kanaatimizce daha uygun olacaktır. Bu bakımdan metnin ilerleyen kısımlarında da gerekçelendirileceği üzere, Frege’de Sinn ve Bedeutung’u, ayrı ayrı anlamın kısmi birer parçası olarak düşünmek daha doğru bir tutum olacaktır. Elbette Klement’in (2002, 9) kendisinin de benimsediği gibi, bu tür güçlüklerden ötürü terimleri tercüme etmeden bırakmak kayda değer bir tercih olarak durmakta. Ancak biz kendi Frege okumamızda burada kısaca belirtilen ve metnin içinde de gerekçelendirilecek nedenlerden ötürü Frege’nin “Sinn” terimini mana, “Bedeutung” terimini de Dil Felsefesi alanında ülkemizdeki saygın hocalarımızdan olan R. Levent Aysever’in William G. Lycan’ın (2022) *Dil Felsefesi* çevirisinde kullandığı şekilde “gönderge” terimiyle karşılamayı uygun bulduğumuzu ve terimleri geçtiği her yerde, çevirilerde farklılık gösterse de bu şekilde ve Türkçe karşılıkları ile kullanmayı tercih edeceğimizin altını çizelim.

yanında dil felsefesi alanında da etkili çalışmalar yapmış bir filozoftur. Campbell (2007, 281), onun dil felsefesine yaptığı önemli katkıları “bir konuşmacının anlam kavrayışını, bunda mantıksal yasaların geçerliliğinin oynadığı rolü ve bu rolün gerçeklikle olan ilişkisini araştırmak” olarak aktarır ve bu yöndeki araştırmaların onu yirminci yüzyıl felsefesinin önde gelen filozoflarından biri kıldığını belirtir. Kanaatimizce Dummett’ın dil felsefesindeki önemi, yapmış olduğu bu araştırmalarda temel olarak anlamın felsefi bir izahını vermeye çalışan, dildeki ifadelerin, onların taşıdıkları anlamların nasıl inşa edildiğini araştıran bir anlam teorisi ortaya koymaya çalışmasında kendini gösterir.

Dummett için eğer ki doğruluk kavramı Frege’de olduğu gibi bir anlam teorisinde önemli bir rol oynayacaksa, o halde “bir cümlenin doğruluk kuramsal izahı tarafından atanan semantik özelliklerinin kavranmasının açık bir beyanı, cümlenin doğruluk koşullarının temininin teşhisini de (Lee 2009: 47)” içermek durumundadır. Campbell (2007, 285) bunu, Dummett’ın bir anlam teorisinin aynı zamanda bir semantik teoriyi de içermesi gerektiğinin farkına varması olarak değerlendirir ve dilin işleyişine ilişkin bu ölçüdeki bir içgörüye sahip olmanın güçlüğüne dikkat çeker. Dummett’ta “bir dilin bilgisi, o dilin anlam teorisinin bilgisine dayanır (Lee 2019, 46)” ancak bir dil konuşucusunun bu bilgiye nasıl sahip olduğu belirsizdir. Bu noktada, konuşmacının dilinin anlambilimine vakıf olduğunu düşünürsek, ancak o zaman onun hangi çıkarımsal ilişkilerin elde edildiğini nasıl bildiğini kavrayabiliriz. İşte bu dil bilgisi, konuşmacının bu çıkarımsal ilişkilerin neden elde edildiğine dair bir anlayışa sahip olmasına bağlıdır ve bu da Campbell (2007, 285) için, dil kullanıcısının doğruluk teorisi tarafından karakterize edilen bir anlayıştan çok, kullandığı dil açısından anlamsal bir teorisinin farkında olmasını, onu bilmesini gerektirir.

Weiss (2019, 315), Dummett’ın konuşmacıların semantik teoriyi nasıl kavradıklarını açıklamakla yükümlü olacak böylesi bir anlam teorisinin dil felsefesinde oynadığı merkezi rolü Frege’den öğrendiği kanaatindedir. Ancak Dummett kendi düşüncesinde kısmen Wittgensteinci olarak nitelendirilebilecek bir tutumla Frege’nin düşüncesinin merkezinde duran realizmi reddeder ve anlamlar söz konusu olduğunda, onların konuşmacının kamusal olarak erişilebilen bir alanda kullanımına bakarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Nitekim doğrulukları ya da yanlışlıklarının belirlenmesi uygun olmayan birçok cümle vardır. Onun bu noktadaki tutumu, onları bilim dışı veya saçma olarak nitelemekten ziyade anlama yetimizi yeniden gözden geçirmek suretiyle onların içeriğini belirlemeye yöneliktir. Bu gözden geçirişte onu Frege’den ayıran en önemli husus, onun doğruluk koşullu bir anlam teorisi çizgisini tatmin edici bulmayarak dili, toplumsal pratiğin bir ürünü olarak ele almasıdır. Dummett’ın dile bu yaklaşımı, öncelikle onun Frege gibi ideal, evrensel ya da bilimsel bir dil kurma çabasından uzak olduğunu ortaya koyar. Ancak onun bu açıklama modeli çerçevesinde Lycan’ın (2022, 22) bir dile ilişkin felsefi bir incelemenin peşine düşmesini beklediği “bir işaret ya da ses dizisini anlamlı bir işaret ya da ses dizisi haline getiren şey nedir? Böyle bir işaret ya da ses dizisinin anlattığı özel şeyi anlatmasını olanaklı kılan nedir? İnsanların düzgün kurulmuş anlamlı sözleri anlamasını ve düzgün kurulmuş anlamlı sözler üretmesini mümkün kılan nedir?” gibi soruların peşine düşmesi, onun da bilimsel olmasa da yine de güvenilir bilgiler ortaya konulabileceğine yönelik bir düşünceye sahip olduğunu da ortaya koyar. Onun dil felsefesinin yöntemini bir anlam teorisi inşa etme yöntemi olarak belirlemiş olması da bu sebeptendir. Bu düşünce, onun dil felsefesine kendine özgü karakterini verecek önemli bir çıkış noktasıdır da. Nitekim Dummett’ı ele aldığımız kısımda, onun dilin kamusalılığına dair düşüncelerini ortaya koyarken, bir yönüyle de tam zıt kutbu gibi görünen Frege’ye bağlı kalmasını sağlayacak düşüncelerin, bu çıkış noktasıyla yakından ilişkili olacağını da göreceğiz.

Çalışmamız bu bağlamda yirminci yüzyıl dil felsefesi üzerinde önemli etkilere sahip olan Frege ile onlardan biri olan Dummett'in ortaya koydukları anlam teorilerinin örtüşen yönlerinden çok birbirlerine ters düştüklerini söylemenin mümkün görüldüğü bir yönü mercek altına alacaktır. Yukarıda genel bir şema olarak sunduğumuz görüşler kapsamında, Frege'nin ortaya koyduğu anlam teorisinde anlama yüklenen "nesnel" karakter konusundaki açıklamaları ile Dummett'in anlamın kullanım olduğu yönündeki görüşünü yansıtan anlamın "kamusallığı" yönündeki belirlemeleri, dolayısıyla çalışmamızın ana ilgisini oluşturacaktır. Çalışmamız boyunca, bu iki düşünürün, anlamın nesnelliği ve kamusalılığına dair düşünceleri üzerinde yoğunlaşırken, Dummett'in ortaya koyacağı anlam teorisinin hangi yönlerden Fregeci bir karakter sergilediğini, doğruluk koşullu teorileri hangi hususlarda eksik bularak kamusalılık gereksinimlerini de karşılama gereken bir anlam teorisine başvurma ihtiyacı duyduğunu da art alanda görmeye çalışacağız.

1. Frege'de Anlamın Nesnelliği

Gottlob Frege (1848-1925), bugün sahip olduğu ünü dil filozofu olmasından ziyade, bir matematikçi, hatta bir matematik filozofu ve mantıkçı olarak kazanmıştır. Nitekim o, aritmetiği mantığa indirgemek ve böylece ona sağlam temeller kazandırmak üzere niceleme mantığını geliştirerek modern mantığın kurucusu olmuştur. İşte onun dille olan teması da burada başlar. Frege niceleme mantığını oluştururken, dilin nasıl işlediği sorunsalı ile de yüzleşmek ve bu konuya da açıklık kazandırmak zorunda kalmış görünür. Onun bu sorunsalla yüzleşmesi, yirminci yüzyıl dil felsefesi üzerinde bir milat niteliğindedir. Çünkü Frege, bu yüzyılda ortaya çıkmış analitik geleneğin dil felsefesine yönelmesinde önemli bir ilham kaynağıdır. Dolayısıyla bu geleneğin içerisindeki dil felsefesi akımının temellerini atmış bir düşünürdür. Bu bakımdan onun yirminci yüzyıl analitik felsefesi ve dil felsefesi üzerinde derin bir etkiye sahip olan tartışmasız tarihin en büyük düşünürlerinden biri olduğu ifade edilebilir. Öyle ki Denkel (1989, 24), Frege'nin dili ve anlamı merkezi kılmasını, Descartes'ın bilgi sorununu merkezi kılmasına benzetir. Frege'nin sadece kendi dönemini değil, tüm yirminci yüzyıl felsefesini "dile dönüş" anlamında motive etmiş olduğunun düşünülmesi de bu sebeptir.

Frege yukarıda da ifade edildiği üzere, her şeyden önce bir matematikçidir ve birincil ilgisi de aritmetiğin temelleri üzerinedir. Bundan ötürü onun asıl yönelimi ve çabası, özellikle *Begriffsschrift* (1879) ve *Grundlagen*'de (1884) matematiksel önermelerin sağladığı kanıt sunumunu gerçekleştirmek için herhangi bir matematiksel önermenin çerçevlenebileceği sembolik bir dil icat etmektir (Jamil 2010, 152). Frege'nin bundaki amacı, bu türden cümlelerin yapısını betimleyerek, onlara atanan doğruluk değerlerini ve bu cümleleri anlamak için kullanılan çıkarım kurallarının da gerekçelendirilebileceği yolları doğrulamaktır. Frege giriştiği bu mantıkçı proje doğrultusunda, bu iki eserin ardından kaleme aldığı *Grundgesetze der Arithmetik*'te (Aritmetiğin Temel Yasaları) (1893) matematiksel denklemlerin doğası konusundaki duruşunu kısmen de olsa destekleyecek bir terminoloji kurmayı başarmıştır. Böylece örneğin "5×2" gibi bir matematiksel ifadenin temsil ettiği gerçek sayı ile bu sayının belirlenme veya seçilme biçimi arasında bir ayırım yapabilmiştir. Burada ifadenin temsil ettiği gerçek sayıya işaret etmek için "Bedeutung" (Gönderge), sayının belirlenme veya seçilme biçimine işaret etmek için de "Sinn" (manâ) terimlerini devreye sokar. Matematiksel denklemlerin doğasını açık kılmak üzere kullanılan bu iki terim sonrasında Frege'nin "*Über Sinn ve Bedeutung*" u kaleme almasıyla sadece matematiksel ifadeler için değil, (belli özelliklere sahip) tüm dilsel ifadeler için geçerli olacak şekilde genişletilerek anlam teorisinin temel yapı taşları olurlar. Frege'nin dil felsefesine yaptığı bu eşsiz katkının giriştiği dil analizindeki önemi muazzamdır. Dummett da (1981, 81), Frege'nin üstlendiği dil analizinin işlevini şu şekilde açıklar:

“Frege’nin üstlendiği dil analizi, dilin işleyişinin analizini içeriyordu. Frege, sembolik dilin cümlelerinin bütününe bir tanımlamasını bulmakla ya da kullanmayı uygun gördüğü çıkarım kurallarının yalnızca bir gerekçesini bulmakla yetinmedi. Dahası bu dilin cümle yapısının tanımına, onların doğruluk değerlerinin nasıl belirlendiği ve ortaya konulan çıkarım kurallarının, doğruluk değerlerinin atanmasını yöneten kurallar tarafından gerçekleştirildiğinin bir açıklaması da eşlik etti.”

İşte Frege’nin üstlendiği bu dil analizinde, anlam teorisindeki semantik özelliklerle yakından ilişkili olan “Sinn” (mana) ve “Bedeutung” (gönderge) terimleri merkezi bir rol üstlenecektir. Jamil’in de (2010, 152) belirttiği gibi, Frege’nin bu yeni keşfi, bir yandan onun matematik önermeler hakkında olan teorisini daha makul ve açık hale getirirken, bir yandan da onun ne tür bir analizle çalıştığını da daha da görünür bir hale getirdiği için önemlidir. Çünkü onun önerdiği şekliyle anlam teorisinin üstlendiği bu dil analizi, “Sokrates filozoftur.” gibi atomik cümleleri kendisine merkez alır ve onların doğruluk değerlerinin belirlenebileceği bir anlayışa yönelir. Frege, bu türden atomik cümlelere yönelik ilgisinde cümle ile parçalarının ilişkisini, bu parçaların anlamlı olmasının ne olduğunu ve bu parçaların nasıl olup da bir araya gelebildiğini kendi keşfi olan ve temelde özel adlara, kavram terimlerine uygulanabilir olan *mana* ve *gönderge* kavramlarına başvurmak suretiyle ortaya koymaya çalışır.

İşte biz de bu bölümde Frege’ye yönelik çizmiş olduğumuz bu genel tabloda özel olarak onun dilsel anlamları kendilerine özgü varlıklar olarak tasarlayarak, onları fiziksel ve psikolojik öğelerden ayrı tutmasının ve böylece de onları zihinden bağımsız, nesnel olan üçüncü bir gerçeklik alanına taşımalarının önünü açan yönle ilgili olacağız. Daha spesifik bir şekilde ifade edecek olursak, onun anlam teorisinde özel olarak adlar ve kavram terimlerinin “gönderge” yönüne yönelerek, onların dış gerçekliğe olan bağına kuracak olan bu terimin, onların bir “anlam” taşıyıcısı olma özellikleriyle olan ilgisini açık kılmaya çalışacağımızı belirtebiliriz. Bu çabada elbette ki Frege’nin kendi yolunu izleyeceğiz. Dolayısıyla Frege’de dilin taşıdığı “nesnellik” karakterinin neyi ifade ettiğini anlamak üzere, öncelikle onda özel ad ve kavram terimlerinin taşıdığı anlamın gönderge ile olan ilişkisini, ardından da onun bu ilişkiyi aydınlattığı teorisini cümlelerin göndermesinin nasıl gerçekleşmekte olduğu konusuna ne şekilde genelleştirdiğini anlamaya ve açık kılmaya çalışacağız.

1.1. Özel Ad ve Kavram Terimlerinde “Gönderge” ve “Mana” Ayrımı

Frege’nin matematiksel ifadeler yanında *mana* ve *gönderge* kavramlarını tüm dilsel ifadeler için geçerli olacak şekilde kullanımına “*Über Sinn un Bedeutung*” adlı eserinde rastlanılır. Frege bu eserden önce *Grundgesetze*’de matematikte “ $4 \times 2 = 11 - 23$ ” gibi bir denklemde “=” ifadesinin, zayıf bir “eşitlik” biçiminden ziyade özdeşliği ifade ettiği görüşünü zaten “gönderge” ve “mana” terimlerini devreye sokmak suretiyle açıklama yoluna gitmiş, burada hem “ 4×2 ” hem de “ $11 - 3$ ” ifadelerinin bir ve aynı şeyi, yani “8” sayısını ifade ettiğini belirterek, bu duruma bu tek varlığın, yani 8’in iki farklı ifade tarafından belirlenişi / sunulumu olarak dikkat çekmiştir (Klement 2002, 9). Buna göre Frege, “ 4×2 ” gibi matematiksel bir ifadede bu ifadenin temsil ettiği gerçek sayıya “gönderge” (Bedeutung) olarak, bu sayının belirlenme/seçilme biçimine de “mana” (Sinn) olarak işaret eder. Matematiksel ifadeler için geçerli kılınan ve matematiksel özdeşliği tanımlamak üzere kullanılan bu terimler, onun “*Über Sinn und Bedeutung*” adlı eseriyle birlikte ilk defa tüm dilsel ifadeler için geçerli kılınacak şekilde genişletilir ve “sabah yıldızı” ve “akşam yıldızı” örnekleri üzerinden bir anlatımla açık kılınır (Frege 2022a, 40). Frege’ye göre bu ifadelerin her ikisi de Venüs gezegenine atıfta bulunmakla beraber, her ikisi de sahip oldukları farklı özellikler kapsamında bunu gerçekleştirirler. Böylece Frege, manası farklı olan iki ismin aynı göndergeye

Burada Klement'in (2002, 10) verdiği aydınlatıcı örnek üzerinden giderek hem bu özdeşlik bilmecesinin ne olduğunu hem de Frege'nin çözümünü anlamaya çalışalım. Burada bize verilen iki iddiaya bakmakla başlayalım:

- (1) Sabah Yıldızı = Sabah Yıldızı
- (2) Sabah Yıldızı = Akşam Yıldızı

Bu bildirimlerin ikisini de doğru kabul ettiğimizde, ilkinin bir totoloji olarak, a priori bilinebilir bir karakterde olduğu açıktır. Dolayısıyla bu bildirim, sözü edilen şeyin sözü edilen şeyle özdeş olduğunu, eş deyişle sözü edilen şeyin kendisiyle özdeş olduğunu söylemesi ve artı bir şey bildirmemesinden ötürü sıradan bir bildirimdir de. Oysa ikinci bildirimde bakıldığında Sabah Yıldızı'nın Akşam Yıldızı olması astronomlar tarafından sonradan keşfedilen bir durummuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, eğer "Sabah Yıldızı", "Akşam Yıldızı" ile aynı anlama geliyorsa, o zaman iki ifade de aynı anlama sahipmiş gibi görünür. Bu durumda da her ikisinin de bir şeyin kendisiyle özdeşlik ilişkisi içerdiği söylenebilir. Ancak bu durumda da ikinci bildirimden neden bilgilendirici bir yöne sahipken, ilkinin böyle bir yöne sahip olmadığını açıklamak zorlaşır. İşte tam da bu noktada Frege'nin gönderge ve mana ayrımını devreye sokarak bu güçlüğün üstesinden geldiği görülür. Burada "Sabah Yıldızı" ile "Akşam Yıldızı"nın göndergesi aynı olduğu için, bu nesnenin kendisiyle olan özdeşlik ilişkisini ortaya koymasından ötürü her iki ifade için de "doğru"dur denilebilir. Ancak bu ifadelerin manalarına yöneldiğimizde ve onların farklı olduğu dikkate alındığında ilk bildirimdeki nesnenin bize iki kez sunulduğunu ve ikincisinde ise farklı şekilde sunulduğunu görürüz. İkinci bildirimde öğrendiğimiz bir şey vardır: "Sabah Yıldızı aynı zamanda Akşam Yıldızı olarak bildiğimiz şeyin kendisidir." O halde şu sonucu çıkarmak gerekir: Bir özdeşlik bildiriminin doğruluğu yalnızca ifade bileşenlerinin göndergesini gözetirken, böyle bir ifadenin taşıdığı bilgi, yani bilgiselliği ek olarak bu göndergenin belirlenme / sunulma biçimini, bu da demektir ki ifade bileşenlerinin aynı zamanda mana'sını da gözetmek durumundadır.

Frege'nin yapmış olduğu bu çözümleme ile ifadenin taşıdığı bilgiselliğe işaret etmesi, onun mana ve gönderge teorisinin cümle boyutuna taşınarak bu söz konusu bilgiselliğin doğruluk boyutuyla tartışılmaya başlandığı yeni bir düşünme şekline dönüşür.

1.2. Cümlede "Gönderge" ve "Mana" Ayrımı

Frege, ilk etapta *mana* ve *gönderge* ayrımını yalnızca bazı nesnelere adlandıran ifadeler için geçerli olacak şekilde kullanırken, onlardaki bilgisellik özelliğini dikkate aldığı noktada bu teoriyi aynı özelliğin taşıyıcısı olan cümle boyutuna taşıyarak bu ayrımın onlarda nasıl iş gördüğü üzerine düşünmeye başlamış görünür. Dummett'in da (1981a, 7) dikkat çektiği gibi, Frege *Grundlagen*'den sonraki yazılarında cümleyi kendine özgü olduğu içinde değerlendirmekten vazgeçer ve onları karmaşık tekil terimler olarak görmeye başlar. Bu ise, yukarıda da işaret edildiği gibi "mana" ve "gönderge" ayrımının işlevselliğinin netleşip güçlendiği noktada gerçekleşir.

Böylece özel ad olarak işaret ettiği ifade, sözcük ve imlere özgü olarak ele aldığı mana ve gönderge ayrımını cümle boyutuna taşıyarak değerlendirmeye girişen Frege (2022a, 40), öncelikle cümleye/önermeye² dair şu belirlenimi yapmakla başlar: "...önermeler düşünce içerir."

² Tam da bu noktada Klement'in (2002, 10) izinden giderek "önerme" (proposition) ifadesi ile ilgili bir uyarıda bulunmak gerekir: "İngilizce konuşulan felsefi geleneklerde bu sözcük, kimi durumlarda önemli ontolojik varsayımlar içeren çeşitli şekillerde kullanılır. Bu ontolojik varsayımlar Frege'de okunmamalıdır." Bu düşüncesinden hareketle Klement (2002) kendi eserinde Frege'nin Satz olarak ortaya koyduğu ifadeyi, sadece "dilin bir parçası, eksiksiz fakat güçlü bir ontolojik statü taşımayan bir bildirim cümlesi" olmasından kaynaklı olarak "cümle" veya "ifade" olarak

Tam da bu ifadenin ardından şu soruyu sormakla devam eder: “Peki bu düşünce, önermenin manası mı yoksa göndergesi mi sayılmalıdır? (Frege 2022a, 40). Frege bu soruya tereddütsüz bir şekilde “manası” olarak yanıt vermiş olsa da emin olduğu bir konu daha vardır, ki o da anlamda ayrıca doğruluk da aradığımızdır. Dolayısıyla Frege (2022a, 40), anlam arayışında olan birinin, “cümlelerin manasıyla yetinmeyip göndergesini de” sormaya meyilli olduğunu düşünür. Cümlelerin bildirdiği düşüncenin taşıdığı mananın yanı sıra ona bir gönderge atfetme isteğimiz, tamamıyla doğruluk değerinin önemsenmesinden ileri gelir. Bu bakımdan, düşüncenin anlam arayışında yeterli gelmemesi, mananın kendini doğrulayacak bir göndergeye duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanır.

Kavram Yazısı'na yazdığı önsözde “bütün büyük bilimsel ilerlemeleri ve tüm önemli bilimsel gelişmelerin kökeni, yöntemlerin iyileştirilmesine dayanmaktadır (Frege, 2019, 23)” diyen Frege, bu düşüncesi paralelinde bilişselliğe verdiği önem ve doğruyu bulma motivasyonu ile kendi mana ve gönderge anlayışını cümleye uygulayarak böylece cümlelerin ilettiği düşüncenin taşıdığı bilginin doğruluk koşullarının ne olması gerektiği konusu üzerine eğilmektedir. Kuşkusuz bundaki amacı, bilimsel ilerlemede dilin üstlendiği rolü güçlendirmektir. Nitekim Frege'nin bir filozof olarak (2019, 25) amaçlarından biri de şudur:

“(…) dilin kullanımına dayalı olarak kavramların bağlantılarında oluşan yanlışları ifşa ederek, düşünceleri/ideleri başlı başına dilsel ifade biçimlerinin yapısını ona bağlayan özgür kılarak, sözcüklerin yapısal zihin üzerindeki hakimiyetini kırmak (...)”

Bundan ötürü onun her yalın cümleyi bir özel ad olarak ele alması oldukça anlaşılabilir. Çünkü Frege'ye göre, bir cümlelerin anlamı onun doğruluk değeri olmalıdır. Bundan ötürü de

“Sözcüklerin anlamının önemsendiği her yalın önerme (cümle) özel ad sayılmalı, eğer mevcutsa anlamı da doğru veya yanlış olmalıdır (Frege 2022a, 42).”

Böylece açıkça görülebileceği gibi Frege, bir cümlelerin anlamı için o cümlede geçen sözcüklere bakmayı önermekte, bu sözcüklerin, yani özel adların veya kavram terimlerinin belli bir göndergeye sahip olup olmadıklarına bakarak onların doğruluk değerlerini belirlemeye yönelik bir yol izlemektedir. Frege'nin (2022a, 40) verdiği şu örneğe bakalım: “Odysseus mışıl mışıl uyurken İthaka'da kıyıya indirildi.” Bu cümlelerin bir manası olduğu açıktır. Ancak Frege, manası olan bu cümlede geçen Odysseus adına baktığında onun belli bir göndergeye sahip olmamasından ötürü, cümlelerin tamamını anlamdan yoksun kıldığı düşüncesindedir. Ona göre buradaki sorun, bu cümleyi doğru veya yanlış olarak nitelendirecek olan birinin, “Odysseus” ismine bir manadan başka bir de gönderge atfedebileceğidir. Çünkü, cümlede gerçekleşen eylemi, yani yüklemi gerçekleştiren birine ihtiyaç duyulmakta, bu da o ismin göndergesiyle, yani bir insan olarak tasavvur edilen Odysseus'la ilişkilendirilmektedir. Ancak bu cümlelerin doğru veya yanlış kabul edilebilmesi için, “Odysseus” adının bir göndergeye sahip olmasının zorunlu olduğu dikkate alındığında, Odysseus gibi hayali bir karakterin içinde geçtiği bir cümlelerin her ne kadar bir manaya sahip görünse de bir anlama sahip olduğunu söylemek mümkün de görünmemektedir.

Frege, böylece bir cümlelerin göndergesinin aynı zamanda onun doğruluk değeri olduğunu kabul ettiğinde, onun doğruluk değeri hakkında konuşmayı mümkün kılan düşüncesinin ne

çevirmeyi uygun bulur. Biz de onun bu haklı uyarısı temelinde, bu ifadeyi önermenin kendisinin de özünde bir cümle olmasından hareketle genelde “cümle” olarak karşılayacağız. Ancak Frege'nin başvurulan Türkçeye çevrilmiş eserinde ifade “önerme” olarak karşılandığından ve bu da yapılan uyarı temelinde artık anlamsal açıdan bir sorun da teşkil etmeyeceğinden, çeviriye başvurulan kısım ve alıntılarda bu haliyle kullanılacaktır.

olduğu da önem kazanır. Bu noktada Frege'nin *Kavram ve Nesneye Dair* başlıklı yazısında (2022b, 61-77) nesnelere ile kavram arasında bir ayrıma gittiğine ayrıca dikkat etmek gerekir. Frege (2022b) bu hususta özetle, kavramların doymamış ifadelerle ve nesnelere ise doymuş ifadelerle temsil edilmekte olduğu düşüncesinden hareket etmekte ve cümlelerin de tıpkı isimler gibi doymuş ifadeler içermesi gerektiğini ve bu bakımdan da onların nesnelere temsil etmek zorunda olduklarını düşünmektedir.

Öte yandan bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de Frege'nin (2022a, 42-43) düşüncesinin doğruyla ilişkisini öznenin yüklemle olan ilişkisi gibi görmekte olduğudur. Verdiği örnekte de açık olduğu üzere, özne konumundaki "Odysseus"un, "indirildi" yüklemi ile birbirine eklenmesinde ortaya çıkan şey daima düşüncedir. Ona göre, "manadan asla göndergeye, düşünceden asla doğruluk değerine ulaşılmaz (Frege 2022a, 43)." Bu, gönderge olmaksızın, yani adın imlediği bir nesne olmaksızın bizim doğruluk değerinden muaf olacağımız anlamına gelir. Bunu anlayarak onaylamanın bir yolu da önermenin bir ögesini aynı göndergeye fakat farklı manaya gelen bir ifadeyle yer değiştirerek, onun doğruluk değerinin değişmeden kaldığını görmekten geçer.

Jamil (2010, 159), Frege'nin cümlelerin anlamı üzerine düşüncelerini dikkate alarak, onun bu yöndeki açıklamalarını "özel bir addan oluşan bir cümle aracılığıyla bir iletişim sistemi sunma"ya yönelik bir girişim olarak değerlendirir. Ancak Jamil'in bu ileri sürümü tartışmaya açık görünmektedir. Özellikle de Frege'nin cümle anlamında göndergeye verdiği öncelik, cümledeki asıl ilgisinin gönderge ile ilişkilendirdiği doğruluk değerine yönelik olduğu ve bu doğruluk değerinin de cümlelerin anlamı olarak belirlendiği dikkate alındığında. Buradan hareketle Frege'nin özel olarak bir iletişim sistemi ortaya koymaktan çok, doğruluk temelli bir bilim dili kurmaya yönelik bir çabanın içinde olduğunu söylemek, kanaatimizce daha makul bir ileri sürüm olarak durmaktadır. Ancak bu kabulün, Frege için de anlamın, düşünmeyi ve iletişimi olanaklı kılan en temel unsur olduğunu inkâr etmek anlamına gelmeyeceğinin de altını çizmek gerekir. Frege'nin anlamı, Locke gibi insanın zihinsel süreçleriyle açıklama yoluna gitmeyişi, anlamı gönderge yönüyle gerçek ve nesnel dünyanın bir parçası kılışını, bir yönüyle de anlamda sübjektifliğin yaratacağı kargaşanın önünü alarak iletişimi hem mümkün hem de daha sağlıklı kılmak yönündeki bir amaçla da yakından ilişkilidir. Bu bağlamda olmak üzere, Frege'de anlamı, onun iki yönünden biri olan göndergeye yaptığı vurgu temelinde hem nesnellik karakterinin ağırlık taşıyacağı bilimsel, ideal ve evrensel bir dile duyduğu arzuyu gözeterek hem de bunun yanı sıra Frege'nin bu amacından bağımsız fakat onun için de aynı ölçüde geçerli olacak bir şekilde, amacı sağlıklı bir iletişimi mümkün kılmak olan dil açısından da kavramaya yönlendiğimizde, Denkel'in önerisi bizim için de en makul öneri olarak durmakta. Frege'de anlamın her ne kadar gönderge ile ilişkilendirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktaysa da dilin düşünce ile olan kopmaz ilişkisini gözettiğimizde ve düşüncesinin onda anlamın mana yönü olarak karşılandığı dikkate alındığında onda anlamı, Denkel'in (1989, 32) ifadeleriyle şu şekilde kavrayabileceğimizi düşünmekteyiz: "öznel olmayan, ama nesnenin kendisi de olmayan öznelarası bir şey olarak".

Bu hususta Frege'nin *Posthumous Writings*'te (1979) nesnellığı şu şekilde açıklayarak, nesnel olana gerçeklikten ayrı bir konum atfettiğine dikkat etmek gerekir:

"Nesnellik, bütün rasyonel varlıklar, onu kavrama kapasitesine sahip olan herkes için tam olarak aynı olan şeydir (Frege 1979, 7). (...)

Nesnel olanı, dokunabilir, uzaysal veya fiili gerçek olandan (Wirklichen) ayırıyorum. Yeryüzünün ekseni, Güneş Sisteminin kütle merkezi nesnel değildir, ancak bunlara Yeryüzünün kendisi gibi gerçek diyemem (Frege, 1979, 119)"

Frege'nin bu yöndeki açıklamaları gereği, nesnelliği rasyonel varlıklar olan özneler için erişilebilir bir şey olarak düşündüğü, onu özneler arası kıldığı açıktır. Öte yandan Frege'nin nesnelliği gerçeklikten ayırmasının bir diğer önemli sonucu da onun düşünceye nesnellik atfedebilmesi ve insanın bu nesnelliği kavramasının önünü açmış olmasıdır. Frege (1979, 122) şöyle demektedir:

“Nesnellik doğaldır ki ruhumuzun etkilenimi olarak tümüyle öznel olan duyu izlenimlerine dayandırılmaz, görebildiğim kadarıyla yalnızca akla dayandırılabilir.”

Frege'nin nesnellik ve nesnel olana dair bu belirlenimleri ışığında onda düşünceleri, içsel zihinsel haller olarak değil, fakat iletişim içerisinde özneler arasında paylaşılabilir, erişilebilir şeyler olarak düşünmek mümkün hale gelmektedir. Böylece farklı insanlar tarafından da kavranması mümkün kılınan düşüncelerin dolayısıyla en önemli özelliklerinden biri, özneler arası olma özelliğine sahip olmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, Salerno'nun da (2011, 64) dikkat çektiği gibi, Frege'de düşüncelerin zihinden bağımsız olmasıyla, yani var olmalarının düşünmeye bağlı olmamasıyla yakından ilişkilidir. Nitekim bunun ortaya koyduğu sonuç, düşünme ediminin öznel, düşüncenin kendisinin ise nesnel olmasıdır. Frege'nin bu düşünümü dolayımında iki şeyi netleştirmek istediği açıktır: Düşünceyi bireysel düşünme ediminden ayrı ele alarak, düşünme edimini bireye özgü kılmak; öte yandan da düşüncenin diğer insanlar tarafından kavranılabilir olmasının tatminkâr bir açıklamasını vermek. Dolayısıyla Frege'de anlamın nesnellik yönünün, dış dünya ile kurduğu ilişki boyutunda ayrıca özneler arası bir ilişkiyi de kapsayacak şekilde düşünülmüş olduğuna da ayrıca dikkat etmek gerekir. Bu açıklamaların onda anlamı, “öznel olmamakla beraber, nesnenin kendisi de olmayan özneler arası bir şey olarak” kavratmak yönünde kuvvetli bir istidat taşıdığıysa ortadadır.

Dummett'ta Anlamın Kamusalılığı

Döneminin önemli İngiliz filozoflarından biri olan Dummett, analitik felsefe tarihi, mantık, matematik, metafizik ve dil felsefesi alanlarında önemli çalışmalara sahiptir. Özellikle Frege üzerine yaptığı yorumlar, onun tarihsel çalışmaları arasında olağanüstü bir öneme sahiptir. Ancak bu çalışmanın önemi sadece analitik felsefe tarihine ışık tutmasında yatmaz. Onun dil felsefesine yaptığı özgün katkıları anlamının da yolu buradan geçer. Dolayısıyla Dummett'ın dil felsefesine yönelik bu özgün ve önemli katkısını anlamak için, onun Frege'nin teorisinde neleri kabul edip neleri reddettiğini anlamak hayli önemlidir.

Dummett, bütün bir analitik felsefe geleneğinin Frege'nin ortaya koyduğu düşünceyi incelemenin doğru yolunun dili çalışmak olduğu görüşüne dayandığını savunur. Bu, Dummett'ın, Frege'yi neden ötürü analitik felsefe geleneğinde dil felsefesinin yerini ve önemini belirgin kılan bir düşünür olarak gördüğünü de açık kılar. Bunun yanında Frege'den, “linguistik öğeler ve dünya arasındaki ilişkileri ayırtılandırıran semantik bir teoriyi ve konuşmacıların bu semantik teoriyi nasıl kavradıklarını açıklayan bir anlam teorisinin dil felsefesinde oynadığı merkezi bir rolü (Weiss 2019, 315) öğrendiği de açıktır. Frege'nin sadece bir semantik teori değil, “realist” bir semantik teori ortaya koyduğunu düşünen Dummett, bu teorisinin, elinde bunu ayırt edici sağlam bir aracı olmasa da her cümleyi kesinlikle doğru veya yanlış olarak etiketlemeye çalışan bir motivasyonla iş gördüğünü savunur. Bu bakımdan Campbell (2007, 282), onun ortaya koyacağı semantik teorisinin, “anlamın doğruluk teorisi tarafından daha az iddialı olan bir tanımlamasına varmaktan çok, anlamda bir doğruluk teorisi savunucusunu uygun semantik açıklamayı, kabul etmeye götüreceği olan” bir amaca yönelik olarak işlediğini savunur. İşte bu uygun semantik açıklama Campbell'in (2007, 282), yine aynı yerde altını çizdiği gibi, “ifadelerin nasıl kullanılacağını açıklamak suretiyle anlamı açıklamaya yönelik olan” bir yaklaşımı temele alır. Dummett da (1976, 68-69) şöyle demektedir:

“Bir ifadenin anlamını kavramak, onun dildeki rolünü anlamaktır: Bu nedenle bir dil için bütünsel bir anlam teorisi, bir dil olarak dilin nasıl işlevsel olduğunu ortaya koyan bütünsel bir teoridir. (...) anlam teorisi bir anlama teorisidir; yani bir anlam teorisi, bir kişinin bir dili bildiğinde, yani o dilin cümle ve ifadelerinin anlamını bildiğinde neyi bildiğini ortaya koymak durumunda olan bir teoridir.”

Dummett bu bakımdan dil kullanımını rasyonel bir etkinlik olarak kavrar ve bu bakımdan da dil yeterliliğini bir bilgi biçimi, anlam teorisini de bu bilginin nesnesi olarak düşünür (Glüer 2012, 22). Dolayısıyla Glüer’e (2012, 23) göre, Dummett’ın dil teorisinin bir anlama teorisine duyduğu ihtiyaç, temelde dil kullanımının rasyonel yönüyle ilgili görünür.

Bunun yanında Dummett, Frege’nin ortaya koyduğu çalışmaları mantık açısından da son derece önemli bulur ve onun sağladığı açıklık ve kesinliğin başka bir teoride olmadığına dikkat çeker. Bu bağlamda Frege’nin mana ve gönderge üzerinden bir açıklama bulan anlam teorisini de ortaya koyduğu mantığın biçimsel sistemini gerekçelendirmek üzere kullandığını düşünür. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken, Dummett’ın (1981a, 81-83) Frege’nin çalışmalarını doğal dilin anlambilimdeki tüm güncel çalışmaların temellerini sağlayan bir yapı olarak gördüğüdür. Bu, Frege’nin düşüncesinin, anlamın ve hakikatin doğası üzerine kaleme aldığı çeşitli makalelerin bir kısmını kapsamlı bir mantık incelemesi ile bir araya getirme çabasında bulunmuş olmasıyla da yakından ilişkilidir. Nitekim Dummett (1981b, 37), Frege’nin çalışmasının bu yönü için “mantığı” değil fakat “dil felsefesi” etiketini benimsediğini belirtir ve bunu da Frege’nin kendi mantığını kanıtlamak için, sayıların daha ilkel bir mantıksal sözcük dağarcığı aracılığıyla tanımlanabileceği ve aritmetik önermelerin kanıtlanabileceği ya da çürütülebileceği biçimsel bir dil yaratma amacı taşıyan ve böylece aritmetiğin tüm doğrularını tamamen mantıksal öncüllerden türetmeyi hedefleyen projesinin önemli bir yan ürünü olarak görür³. Dummett’ın Frege’nin düşünce, anlam ve hakikat üzerine yazdığı kimi metinleri kapsamlı bir mantık incelemesiyle birleştirme çabasını mantık olarak değil de “dil felsefesi” olarak tanımlaması, ayrıca onun mantığı çıkarım ilkelerinin incelenmesine ilişkin dar anlamda Aristotelesçi bir karakterde kullanmayı tercih etmesinden de kaynaklanır (1981b, 37). Ancak bu tercihin en önemli sebebi kuşkusuz ki, belirtildiği üzere, Dummett’ın (1981a, 81-83) Frege’nin bu yöndeki çalışmalarını doğal dilin anlambilimdeki tüm güncel çalışmaların temellerini sağlayan bir yapı olarak görmesiyle ilgilidir. Bundan ötürü Dummett’ın (1993, 7), Frege’nin filozofların “dilsel dönüş”e dair farkındalıklarında yarattığı etkiye vurguda bulunması ve onun bu yöndeki çalışmalarıyla bu filozofların “analitik filozoflar haline gelmesini doğal kıldığını” düşünmesi de oldukça anlaşılırdır. Dummett (1993, 4) Frege’nin çalışmalarının önünü açtığı şey olarak dilsel dönüşün şu iki önemli şeye vurgu yaptığını düşünmektedir:

“(...) birincisi, felsefi bir düşüncenin açıklamasına dilin felsefi bir açıklanması yoluyla ulaşılabileceği ve ikincisi, kapsamlı bir açıklamaya sadece bu şekilde ulaşılabileceğinin düşünülmesi.”

Ancak bununla birlikte Dummett, dilin kavramsal olmayan kısmının da bir açıklamasını içerecek doyurucu bir anlam teorisine ihtiyaç olduğunu düşündüğünden, Frege’nin anlamları şey’leştiren ve onları nesnel bir alana yerleştiren bu realist semantik teorisine karşı çıkar. Çünkü klasik hakikat kavramına dayanan böylesi bir anlam teorisinin, dil kullanıcılarının kendi dillerini

³ Dummett (1981b, 37), bu projenin iki önemli yan ürünü olduğunu düşünür. Bunlardan ilki, onun modern biçimsel mantığın kurucusu olarak da selamlanmasını sağlayan, 1879’da çoklu genelliği içeren ifadeleri işlemek için niceleyicileri devreye soktuğu “modern biçimsel mantık” iken, ikincisi de belirtildiği üzere, “dil felsefesi”dir.

kullanma becerilerini başarılı bir şekilde analiz edemeyeceğini düşünür. Bir başka ifade ile, Dummett'a göre bir cümlenin anlamı, eğer klasik hakikat kavramına bağlı kalırsa, cümlenin doğruluk koşullarıyla özdeşleştirilemez. Çünkü onun için kişinin bir cümlenin anlamını bilmesi, bu doğrulukla ilgili tanınmış becerilere sahip olmasıyla, bir başka ifade ile belirli epistemik kapasitelere sahip olmasıyla açıklanabilir bir husustur.

Weiss'in (2019, 315) da dikkat çektiği gibi, Dummett'ın Frege'nin bu realist tutumunu reddetmesi, kısmen "Wittgensteinci bir uygulama" (ikinci dönemine ilişkin) olarak düşünülebilir. Dummett, anlamların şeyleşmesine ve onların nesnel bir alana yerleştirilmesine karşı çıkarken, anlamların bildirişim alanındaki öznelarasılığının, yani erişilebilirliğinin dikkate alınması gerektiği düşüncesini merkeze alır ve bu yönde bir anlam teorisi geliştireceğinin sinyallerini verir. Böylece Frege'nin realist tutumuna karşı, anti-realist bir tutum takınan Dummett, her bildirim cümlesinin kesin olarak doğru veya yanlış olduğunun bir garantisinin olmadığını savunur. Burada Dummett'ın Frege'den farklı olarak, aritmetik, matematik ve mantığın dışında kalan gündelik dili dikkate alıyor olduğuna da ayrıca dikkat etmek gerekir. Bu bağlamda onun temel savunusu, bu farklı dillere ilişkin bazen realist tutumun bazen de anti-realist tutumun kendi açısından doğru görünebildiğidir. Bu bağlamda örneğin Dummett, kişinin aritmetik konusunda anti-realist, fakat geçmiş hakkında realist biri olabileceğini belirtir. Aynı kişinin ona göre illaki her durumda realist ya da anti-realist olması gerekmez.

Burada Dummett'ın bu ince ayırımını görmek, onu mantıkçı pozitivistlerden doğru bir şekilde ayırmak için büyük önem taşır. Nihayetinde o da Frege gibi, mantık ve matematik üzerine çalışmakta bu bağlamda da dikkat çektiğimiz gibi, onun kavramsal dile getirdiği açıklık ve kesinliği benimsemekte ve son derece de faydalı bulmaktadır. Ancak Dummett bu kabulleri doğrultusunda, mantıkçı pozitivistler gibi, metafiziksel iddiaların topyekûn reddedilmesi gerektiği sonucuna ulaşmaz. Bir başka ifade ile Dummett, felsefi ve metafiziksel önermelerin bir anlama sahip olmadığı düşüncesinde değildir. Felsefi ve metafizik önermelerin bir anlam içermekle birlikte bunun tam olarak anlaşılmasının nedenini, dilin gizemli bir yapıya sahip olmasında gören Dummett, onların sadece realist bir bakış açısıyla çözümlenmesinin mümkün olmadığı sonucuna varmış görünür. Dolayısıyla Dummett'ın önerisi, bu önerme bağlamından anlamın nasıl çıkarılmakta olduğunu anlamak üzere, anlama yetisinin (understanding) yeniden gözden geçirilmesidir. Bu önerisi doğrultusunda Dummett, anlamı, anlama yetisi üzerinden yeniden değerlendirme yoluna giderek felsefe, dil felsefesi ve semantik teori arasındaki ilişkileri de yeniden gözden geçirme fırsatı yakalamıştır. Dummett'ın izlediği bu yol, Frege'den hareketle semantik teori kavramını nasıl ele aldığını ve öte yandan da bu semantik teorisinin taşıması gereken özellikleri bakımından Wittgenstein'a ne şekilde öykündüğünü anlamayı mümkün kılan da bir yoldur. Dolayısıyla bizim de izleyeceğimiz bu yol, belirtilmesi gerekir ki, "anlamın kamusalılığı" düşüncesine vardırıran da bir yoldur.

1.1. Felsefe, Dil Felsefesi ve Semantik Teori Arasındaki İlişkiler

Dummett'ın dil felsefesine yönelik ilgisinin ana nedenini, onun *Truth and Other Enigmas* adlı eserinde dile getirdiği şu ifadesiyle anlamak gerekir: "Dil felsefesi, tüm diğer felsefelerin temelidir (1978, 442)". Dummett (1978, 458), dil felsefesini tüm diğer felsefelerin temeli sayarken, felsefenin amacını düşünce yapısını analiz etmek olarak konumlamakta; düşünce bilimini, düşüncenin psikolojik sürecinden ayırmak istemekte ve düşüncüyü analiz etmenin tek doğru yolunun, dilin analizinden geçtiğini belirtmektedir. Bu bakımdan Dummett, insan düşüncesini, bir anlamda da gerçekliğin insan zihninde ne şekilde temsil edildiğini anlayabilmek üzere dilin analizine, yani dil felsefesine yönelmiş görünür. Frege gibi özünde matematikçi olan Dummett'ın, düşünce içeriğini psikolojik süreçlerden ayırarak, objektif yargılara bağlaması,

onların içerik analizinin ise onları dışsallaştıran dilin analizi ile mümkün olduğunu düşünmesi; anlam ve dilbilim arasında bir ilişki kurması, bu bağlamda düşünceye dilsel analiz yoluyla nüfuz edilmesi gerektiğini düşünmesi onun tamamıyla Fregeci damardan beslenen yönlerine karşılık gelir. Ancak hemen şunun da altı çizilmelidir ki, Dummett bu bağlamda her ne kadar Fregeci tezleri izlemiş görünse de bu tezlerin bir kısmını belli ölçülerde benimsemiş, bir kısmını ise reddederek yeni tezler ileri sürmekten de geri durmamıştır. Dummett'ın bu bağlamda Frege ile tam olarak uyduğu konular, dil felsefesinin bir ilk felsefe rolü oynaması gerektiği, bu anlamda da felsefenin amacının bir anlam teorisi ortaya koymak olduğu ve düşüncenin analizinin onu dışsallaştıran dilin analizi ile mümkün olduğudur. Dummett'a göre, örneğin, bir matematik felsefecisinin ya da bilim felsefecisinin, belirli bir alanda düşünceyi analiz etmek üzere dilin analizine yönelmesi kaçınılmazdır. Buna göre, onların dilin analizinden hareketle semantik bir teorileştirme üzerinde çalışmaları, kendi pratiklerini, bu ortaya koyacakları semantik teorinin genel prensipleri gereğince güvence altına alma arzuları ile ilgilidir. Bu bakımdan Dummett'ta, her felsefe disiplininin, özünde dil felsefesi ile ve bu bağlamda da semantik teori ile bir ilişki içerisinde olması neredeyse bir zorunluluk gereğidir. Dolayısıyla Dummett'ta dil felsefesi ve onun bir amacı olarak ortaya çıkan semantik teori, diğer tüm felsefi teşebbüslere ilişkin kuşatıcı bir rol oynamakla mükelleftir.

Öte yandan Dummett bu yöndeki bir teşebbüsün taşıyacağı zorlukların da farkındadır. Herhangi bir felsefe disiplini için böylesine bir kapsamlılık özelliğine sahip olması gereken semantik teorinin, bu disipline ilişkin tüm felsefi ilgimizi tüketebilmesi için öncelikle kendi özerkliğine sahip olması gerekir. Bu bakımdan buna uygun bir semantik teorinin, o alana ilişkin metafizik, ontolojik ve epistemolojik sorunlardan kendini bağımsız kılarak, onların üstünde olan tarafsız bir hakem olarak kendisini sunması beklenir. Bu bağlamda örneğin Frege, metafizik önermeleri baştan reddederek, yani onları anlamsız addederek, kendisini bu yöndeki bir problemten bağımsız kılmış görünür. Oysa Dummett, Frege'nin aksine metafizik önermelerin de bir anlam taşıdığını kabul ettiğinde, ortaya koyacağı semantik teorinin, kavramsal dilin dışında kalan kısmı için de bir açıklama getirme zorluğu ile yüz yüze kalmıştır.

Dummett bu zorluğun üstesinden gelmek üzere, dilbilimsel yaklaşımın metodolojik gücünden faydalanır ve birtakım temel argümanlar üzerinden kendi görüşünü açıklamaya yönelir. Bir düşüncenin sadece bazı zihinsel faaliyetler yoluyla ortaya çıkarılabileceğini düşünen Dummett (1991a, 323), bu bağlamda düşüncenin bir araca ihtiyaç duyduğunu belirtir. Fakat öte yandan ise düşüncenin, sadece bu zihinsel faaliyetlerle tanımlanamayacağını da kabul eder. Bu noktada, bir düşünceye ait belirli bir dilsel pratiğin, arka planda bu düşünceye dair oluşmuş geçmiş bir deneyimin olmasıyla mümkün olabileceğini ileri sürer. Burada dil yetimizi oluşturan arka plana vurgu yapan Dummett (1991a, 323), düşünceyi analiz etmenin tek yolunun, dili analiz etmekten geçtiğine yeniden vurgu yapar.

Dummett için semantik bir teorinin, bir dile özgü olan ifadelerin anlamlarının sistematik bir şekilde ortaya konulmasına karşılık geldiğine dikkat çekmiştik. Dummett dil felsefesinin temel problemini, dilsel anlamın doğası olarak belirlediği ve onu tüm felsefe disiplinleri üzerinde kuşatıcı bir disiplin olarak kavradığı için, bu doğrultuda öncelikle kendi semantik teorisini ortaya koyma girişiminde bulunur. Dummett için, bir anlam teorisi, bir dili anlayan herkesin sahip olduğu becerinin açıklanmasıdır. Dil kullanıcıları olarak sürekli daha önce hiç karşılaşmadığımız cümlelerle karşı karşıya kalmamıza rağmen Dummett, bu yeni cümlelerin anlamını kavramamızı sağlayan, haklarında örtük bilgi sahibi olduğumuz birtakım kurallar olması gerektiği düşüncesinden hareket eder ve bu düşüncesinde ise Davidson'ı takip eder.

Dummett ve Davidson arasındaki benzerliğe kısaca bakmak, bir anlam teorisinin, bir anlama (understanding) teorisine nasıl karşılık geldiğini anlamak açısından faydalı olacaktır. Dummett'ın

Davidson'ı onayladığı savı, bir anlam teorisinin, herhangi bir cümle için, o cümlenin doğru olduğu koşullar hakkında bir bilgi elde edebileceğimiz bir dizi kural sunması gerektiğidir. Buna göre, yabancı bir dilde karşılaşılan bir cümle örneğini düşündüğümüzde, örneğin kedi minderdeyse bu cümlenin doğru, kedi minderde değilse bu cümlenin yanlış olduğunu onaylayabiliyorsak, biz bu cümlenin şu anlama geldiğini biliyoruz demektir: “kedi minderin üzerinde.” Dummett, Davidson'ın ortaya koymuş olduğu böylesi bir semantik teori ile, bir dili konuşmayı bilen insanların, o dili konuştukları zaman sahip oldukları bilginin bir açıklamasını içerdiğini ve bunu da açıkça ortaya koyabildiğini düşünür. Bu çıkarımdan hareketle Dummett (1991b, 164), bunun bir anlam teorisi inşa etmek için sunulan en iyi öneri olduğu kanaatine ulaşır.

Bu semantik teori, görülebileceği gibi, dil pratiğinin doğasıyla sınırlı bir şekilde ortaya konulmakta ve anlam teorisi de burada kendisini bir sistematikleştirme çabası olarak sunmaktadır. Ancak Weiss'in da (2019, 322-323) dikkat çektiği gibi, bu anlam teorisi her ne kadar belli bir sistematikleştirme çabasının sonucu olarak karşımızdaysa da bu sistematikleştirmenin kendisinin ise, “kullanıcılar tarafından sunulan çeşitli anlam açıklamalarının sistemli bir şekilde düzenlenmesinden ibaret olacağını” da gözden kaçırmamak gerekir. Ayrıca bu noktada dikkat edilmesi gereken şeylerden biri de Dummett tarafından tercih edilen bir anlam teorisinin, bir cümlede hangi sözcüklerin kullanıldığını ve bunların bir araya getirilme sırasını gördüğümüzde, o cümlenin doğruluk koşullarını nasıl anladığımızı açıklayacak bir yeterlilikte de taşıması gerektiğidir.

Dummett, dolayısıyla bir anlam teorisi ortaya koyarken, dilin nasıl işlediğinin de bir açıklamasını yapmak gerektiği düşüncesinden hareket ederken, aynı zamanda bu teorisinin özünde bir anlama teorisine karşılık geldiğini ve sözcüklerin semantik niteliklerinin, dil kullanıcılarının onları nasıl anladığına göre belirlendiğini de tam olarak ortaya koyabilmeyi amaçlamış görünür. Ancak Dummett'in bu noktayla sınırlı kalmadığı da açıktır. Campbell, onun *Metafizik'in Mantıksal Temelleri* adlı eserinde ortaya koyduğu iki tür doğruluk koşullu anlam teorisi arasında yaptığı ayrıma dikkat çekerek, onun buradaki yönelimini şu şekilde açıklar:

“İlk olarak, bir teori, bileşenlerinin doğruluğu açısından karmaşık bir cümlenin doğruluğunun koşullarını belirtebilir. Bir Davidsoncu doğruluk teorisi tam olarak bunu yapar. Buna karşılık uygun bir semantik teori, karmaşık ifadenin doğruluğunun veya doğruluk eksikliğinin, bileşenlerinin doğruluğu veya bunun dışında olan başka bir şey tarafından nasıl belirlendiğini gösterir. Böyle bir semantik teorisinin basit örnekleri, önerme sabitlerinin sıradan doğruluk tablosunu açıklamalıdır. (...) ancak bu yaklaşım (Davidson'ın doğruluk teorisi) yıpratıcı bir saldırıya maruz kalır ve (Dummett tarafından) alternatif bir yaklaşım geliştirilir; bu yaklaşım ifadelerin nasıl kullanılacağını tanımlayarak anlamı açıklayan bir yaklaşımdır (Campbell, 2007, 282).⁴”

Böylece Dummett, dil yetisinin de bir açıklamasını verme amacı güden semantik teorisinde onun da eksikliklerini giderecek bir teori sunmaya yönelir. Çünkü buradaki sorun, Dummett (1991a, 13-15) için, Davidsoncu bir doğruluk teorisinin belirli dilsel yetileri verili olarak kabul etmesinin dışında, bu yetilerle ilgili söyleyebileceği bir şeyin olmamasıdır. Oysa Dummett bu hususta, anlam teorisinin bir görevinin de dil yetisinin bir açıklamasını vermek olduğunu düşünür ve bu bakımdan kendi teorisini aynı zamanda “sağlam⁵” (robust) da olacak şekilde kurmaya

⁴ Parantez içindeki ifadeler bana ait olup, alıntılanan kısma dair anlatımı anlaşılır kılmak için kullanılmıştır.

⁵ Dummett, bunu 1993'ten önceki eserlerinde *saftan* (full-blooded) terimi ile karşılamaktadır. Ancak örneğin *What is a Theory of Meaning?* makalesinin ilk basımında bu ifadeyi *full-blooded* olarak kullanmış olmasına rağmen, kitabın

yönelir. Peki nasıl?

Dummett'in teorisinin bir diğer önemli yönü, bir ifadenin anlamını açıklamada, dilin tamamını göz önüne almaktansa, ifade bulan/konuşulan küçük bir parçasına dayanmasıdır. Bu onun teorisinin holist değil, moleküler olduğunu gösterir. Weiss, onun anlam teorisinin moleküler yönünün en önemli özelliğine şu şekilde işaret eder:

“Moleküler pozisyonda teoriyi oluşturan cümlelerin seçimi, teorisinin dilin cümleleri üzerine kısmi sıralamaya benzer bir şeyi (sistematığı) dayatmasını gerektirir (Weiss 2019, 327).”

Bu düşüncesi gereği Dummett'in dilin bir parçasının anlaşılmasını, o dilin sınırlandırılmış başka bir parçasının anlaşılmasına bağladığı görülür. Böylece teorisi açısından, bu sınırlı parçanın daha az karmaşık ve kısmen de olsa daha düzenli olarak görülebileceğini umar. Dummett'in teorisinin moleküler yönü onun teorisinin önemli belirleyicilerinden biridir. Bu yön özellikle dilsel anlamada gözetildiği (sıralı) düzen gereği, anlam teorisini bir dilin öğrenilebilir olduğunu göstermede oldukça işlevseldir. Çünkü bu düzen dilin kullanımında dilin cümleleri üzerinde kısmi sıralamaya yakın bir şey dayatır. Bunun yanında belirtildiği gibi, karmaşık ifadelerin anlamını, parçaların anlamıyla açıklanabilir kılar ve bu güçlüğü giderir. Öte yandan Dummett (1993, 104), dil kullanımını “rasyonel bir faaliyet” olarak kavradığı için, dili kullananların da kullandıkları ifadeleri bilerek ve anlamlarına uygun şekilde kullanmaları gerektiğini düşünür. Bu iddiası gereği de anlamların araştırılabilir olması gerektiğini savunur. Bu ise onun üzerinde durduğu dil yetisinin sadece pratik bir kapasiteden ibaret olmayıp, aynı zamanda anlamların bilincinde olmayı gerektiren bir yetenek olduğunu da ortaya koyar.

Böylece Dummett'ta anlam teorisinin bu sistematikleştirilme çabasında semantik niteliklerin, dil kullanıcılarının onları nasıl anladığına bağlı olarak belirlendiği düşüncesini ve bu teorisinin dilin bütününe değil de küçük bir parçasının, yani konuşulan parçasının gözetilerek ortaya konulmasını dikkate almayı gerektirdiği ortaya çıkmış olur. Bu ise açık olduğu üzere bizi, anlamın dil kullanıcısı ile olması gereken sıkı ilişkisine bakmaya yöneltir.

1.2. Wittgenstein'in Etkisi: “Anlam, Kullanımdır”

Lycan (2022, 269), Dummett'ta anlamın dili konuşan ile olan sıkı ilişkisine dilin “dinamik yönü” olarak işaret eder. Dummett'in *What is a Theory of Meaning* adlı eserinde dilin bu yönüne ilişkin geliştirdiği ve Putnam ile ortak olarak paylaştığını düşündüğü bir kaygıyı ve bu kaygının onların kafalarında yarattığı soruyu ise Lycan şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Bir tümcenin anlamı, kişinin o tümcenin ne anlama geldiğini bildiği şeydir. Ancak bir tümcenin ne anlama geldiğini bilmek, o tümceyi anlamaktan başka bir şey değildir. Anlamak ise bir ruh durumudur. (...) Peki bir tümce sadece kendi doğruluk koşulunu anlatıyorsa ve doğruluk koşulları genellikle tümcelerin ‘zihinde olmayan’ anlamında ‘geniş’ özellikleri, doğruluk koşullarının bilgisi de insanların göze çarpacak kadar geniş özelliği ise doğruluk koşulunun bilgisinin birinin davranışının üzerinde tek başına ne gibi bir etkisi olabilir? (Lycan 2022, 269)”

Burada açık olduğu üzere anlama hususuyla ilgili olarak vurgulanmak istenen, Dummett'in anlamı bilmenin davranışlar üzerinde bir etkisi olması gerektiği düşüncesinde olduğudur. O halde Dummett'in anlamayı sadece, doğruluk koşulunu bilmek olarak düşünmediği ya da onu kendi başına doğruluk koşulu olarak görmediği de açıktır. Bu noktada özellikle Dummett'in (1991b, 103-105), anlamayı epistemik bir durum, yani anlamın bilgisi olarak gördüğüne dikkat etmek

ikinci basımında (1993) bu ifadeyi *robust* olarak kullanmayı tercih etmiştir.

gerekir. Buna göre Dummett, anlamaya yapılan atfı, bilgiye yapılan atıf olarak göreceğinden ve bilgiye yapılacak bir atfın ise ona ait olanla olmayan temelinde yapılması gerekmesinden ötürü, söz konusu ayrımın sadece bilgi sahibinin bilgiyi açıklama kabiliyeti yönünden yapılmasını yetersiz bulur. Dummett'a göre bu bilgi, kişinin örtük bir şekilde sahip olduğu bir bilgidir ve bir dil kullanıcısının bu bilgiye sahip olmasından da onun "dil kullanımındaki bilgisini" anlamak gerekir. O halde, yapılması gereken şey açıktır: Anlamı kullanım yönüyle kavramak.

Dilsel anlamın, kullanım olduğunu ifade etmek, açık olduğu üzere dili toplumsal pratiğin içerisinde tesis edilmiş haliyle kavramayı gerektirir. Dummett da bunu, dilsel anlamın kendisinde, bir sözcüğün pratikte kullanıldığı şekilde tezahür etmeyen hiçbir unsurun olmayacağı şeklinde kavrar ve bunu kendi teorisine uygular. Bu aynı zamanda, anlamların sadece özneler arası bir dünyaya ait olduklarını da bize savlar. Ayrıca dilin pratikteki bu kullanımı, anlamlardan ancak onların özneler arası alanda paylaşılması dolayısıyla emin olabileceğimizi de gösteren önemli bir bulgu olarak da önümüzdedir. Dolayısıyla Dummett hem anlamların inşa edilmeleri hem de bilinebilirlikleri söz konusu olduğunda dikkatini toplumsal pratiğe ve anlamların kamusalılığı tezine yöneltir.

Weiss (2019, 330), Dummett'in anlamların kamusalılığına ilişkin bu Wittgensteinci tezini, "kullanıma dair bir uzlaşının, anlama dair bir uzlaşısı olarak" ortaya çıkması şeklinde yorumlayabileceğimizi düşünür. Bunun temel nedeni elbette ki, Dummett'in konuşmacıların iletişim kurmada başarılı olmalarını, aynı anlamı ortak olarak paylaşmalarında görüyor olmasıdır. Dummett'ta ortak anlam hipotezini gerekçelendiren tek husus, iletişimin özneler arası mümkünlüğüdür. Weiss (2019 330-331) buradan hareketle, Dummett'ta kullanımda uzlaşmaya varmanın, anlamda uzlaşmaya varmayla eş değer olduğunun düşünülmesi gerektiğini, aksinin düşünülmesi halinde anlamın kullanımı aşabileceğini ve bu düşüncenin ise Dummett'in düşüncesinin kapsamı dışında kalacağını belirtir. Kullanımın anlama dair bir uzlaşmayı ifade etmesi gerektiğine yönelik Weissçi çıkarımı Dummett'ta haklı çıkaracak argümantasyon, kanaatimizce onun "tezahür kısıtı" anlayışında bulunabilir. Dummett'in daha çok anlama yetisine ilişkin açıklamalarında karşımıza çıkan bu "tezahür kısıtı", temelde karşılıklı konuşmada konuşmacıların birbirlerini anlamada sıkıntı çektiği durumlarda, kullanımlarındaki farklılığı ifade edebilmelerine imkân tanıyan bir durum olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla tezahür kısıtı, Dummett'ta konuşmacıların diğer konuşmacıların anlama yetisini ortaya çıkarabilmesini gerektirir; ki aynı sözcüğe ilişkin nasıl olup da farklı anlamlandırmalarda bulunabildiklerini keşfedebilsinler. Böylece Dummett'ta ortak bir anlama yetisine sahip olan konuşmacılar, dil kullanımlarında bu gerçeği yine ancak dili kullanarak ve bu konuda bir uzlaşmaya vararak aşmış olurlar. O halde anlamların ortaklığı düşüncesini, farklılıklar taşıdığı düşünülse dahi, yine ancak onların kullanımı kapsamındaki bir uzlaşmada gün yüzüne çıkarmak gerekir; ki bu da Dummett'ta anlamın kamusalılığı fikrini bir kez daha ön plana çıkarır.

Görülmektedir ki, anlamın bir topluluğun dili kullanma şekline bağlı olduğu düşüncesi Dummett'in tüm yaklaşımının temelidir; tek başına hareket eden birey anlam veremez. O halde Dummett'in teorisinde kişi açık olduğu üzere, bir sözcüğün anlamını bilmek için bu sözcüğü öncelikle anlamalıdır; sözcüğü anlamak içinse onu doğru kullanabilecek durumda olmalıdır. O halde kişinin hem bir sözcüğün anlamını anlamak hem de onun doğru kullanımını kavramak için yapması gereken, topluluğun dili nasıl kullandığına dikkat yöneltmekten başka bir şey değildir. Bu, Dummett'ta anlam söz konusu olduğunda dilin kamusalılığına ilişkin önemli bir vurgudur. Bu önemli vurguyla Dummett, Frege'den kendini ayırmakta ve bizi de realizme olan bağlılığımızı yeniden düşünmeye doğru kuvvetlice itmektir.

Dummett, belirtildiği gibi, Frege'nin sadece semantik bir teoriye sahip olduğunu düşünmez;

onun “realist” bir semantik teoriye sahip olduğunu da ileri sürer. Dummett’in, Frege’nin semantik teorisini realist bulması, onda bir terimin semantik değerinin prototipinin, bir isim tarafından gösterilen nesne olmasından ileri gelir. Dummett’a (1981a, 404) göre, Frege bir terimin semantik bir değere sahip olmasını, onun dilsel olmayan bir gerçekliği seçmesiyle eşitler ve dilsel olmayan gerçekliği seçmedeki bu başarısızlıkta dilsel bir değerden yoksun olmayı beraberinde getirir.

Dummett ise açık olduğu üzere, kendi teorisinde bir anlamı kavramanın neleri içerebileceği sorusundan hareket etmekte ve Frege’nin düşüncelerin zaman ve mekânın ötesinde üçüncü bir alanı işgal ettiği yönündeki tezini reddetmektedir. Bundan ötürüdür ki Dummett (1993, 25), Frege’nin bu yöndeki tezini olumsuz bir şekilde, “ontolojik mitoloji”nin bir parçası olarak tanımlar ve Wittgensteinci bir tutumla, bir dilde cümleler kullanma pratiğine odaklanmak gerektiğini düşünür. Bu da ona göre, cümleleri doğru veya yanlış olarak sınıflandırmanın amacını düşünmemiz gerektiğine işaret eder; ki bu da bir dili, hangi amaçlarla kullandığımızı düşünmemizi gerektirir (Dummett, 1981a, 413).

Campbell da (2007, 288) Dummett’in Fregeci anlayıştan asıl olarak koptuğu noktayı onun bu “doğruluk koşullu mitolojisine” yaptığı karşı çıkışta belirler. Bu karşı çıkış, Dummett’in kendi anlam teorisinde mantıksal yasaların gerekçelendirilmesi için, her ne kadar kendi bu noktayı vurgulamamış olsa da kökleri dil kullanıcısının/konuşanın dilbilgisine dayanan bir yaklaşım önerdiğinde görünür olur. Nitekim Campbell’a göre Dummett için buradaki yol gösterici fikir, dili kullanmanın az ya da çok başarılı bir şekilde ulaşabileceği amaçlara sahip olması ve bir dili kullanma biçiminin bu amaçlara ulaşmadığı gerekçesiyle eleştirilebilmesidir. Campbell (2007, 288) Dummett için de geçerli olduğunu düşündüğü bir şekilde, bir dil kullanımının kusurlu sayılmasının nedenini, “toplam dil pratiğimizin bir durumdan diğerine geçmek için çok sayıda ilke ve geçiş kuralı içermesine” bağlar ve buradan hareketle Dummett’in vardığı sonucu şu şekilde ortaya koyar:

“(Bizim) ifadeleri doğrulamak için kullandığımız ilkelerin yanında bir de ifadelerden sonuçlar çıkarmak için kullandığımız ilkelerimiz vardır. Dilsel pratiğin kendisinde, tüm bu ilkelerin düzenli olması, yani birbirleriyle bir uyum içerisinde olması gerekir. (Campbell 2007, 288)”

Yukarıda da açık kılmaya çalıştığımız bu düşünce, Campbell tarafından, burada uyum talebine normatif statüsünü veren şeyin, dili kullanma amaçlarımızla ilişkilendirilmiş olması açısından da önemli bulunur ve ön plana çıkarılır. Çünkü bu nokta, hem onu Frege’den ayıran önemli bir yöne hem de anlamın kamusalılığına duyulan ihtiyacı ortaya koyan bir karaktere sahiptir. Nitekim Dummett, Frege’de olduğu gibi “doğruluk koşullu bir mitolojinin” bir cümlenin/önermenin doğru olmasının ne olduğuna ilişkin bir bilginin, cümleyi/önermeyi kurma yollarının amaçladığı şeyi de açıkladığını düşünen yönünü tatmin edici bulmaz. Dolayısıyla Dummett, dilsel pratikte sahip olunan ve onun birbirleriyle uyumlu olması gerektiği ortaya konulan bu ilkelerin yanında, ayrıca dilin hangi amaçlarla kullanıldığını da gözeten bir anlayışla kendi teorisini ortaya koymaya yönelir.

Dummett’in anlam teorisinin belli bir yönüne odaklanmış olan çalışmamızın bu kısmında çizilmeye çalışılan bu çerçeve dikkate alındığında böylece onun, “anlamın kullanım olduğu” yönündeki Wittgensteinci teze bağlanmasının gerekçelerini en açık haliyle görebilmekteyiz. Ayrıca, anlama ve onun kavranılmasının koşullarına dair getirdiği açıklamalardan hareketle de Dummett’in rahatlıkla dilin temel olarak iletişim kurma yönüne odaklanmış olduğunu da söylemek mümkün görünmektedir. Weiss’in da (2019, 334) dikkat çektiği gibi, Dummett’in anlam teorisi, “sağlam/güçlü ve moleküler” bir yapıya sahip olmanın yanı sıra “anlamın kamusalılığı” açıklayabilecek bir yapıya da sahip olmayı amaçlamıştır. Tam da bu bakımdan

onun anlam teorisinin, dili kullanıcıları olarak bizleri özel olarak dili kullanma şeklimize dikkat yöneltmeye ittiği de bir olgudur.

Sonuç

Çalışmamızda dil felsefesi tarihinde önemli iki figür olan Frege ve Dummett'a, dilsel anlamın doğasını ele alış tarzlarıyla yer vermeye çalıştık. Her iki düşünürün anlam teorilerinin kapsam-lılığını gözeterek, çalışmamızı onların anlamın nesnelliği ve kamusalılığı düşünceleriyle sınırlı tuttuk. Dolayısıyla çalışmamız başta da belirtildiği gibi, Frege ve Dummett'ın ortak yönlerini art alanda görmeye çalışsa da daha çok anlam konusunda onların birbirlerinden önemli ölçüde ayrılan bu yönüne odaklı bir çalışma olarak kaleme alındı. Anlamın nesnelliği ve kamusalılığına odaklanmış görünen bu iki teoriye ilişkin önemli tespitlerde bulunmak mümkün görünmektedir. Özellikle de bu bağlamların onların teorilerinde oynadığı merkezi rol dikkate alındığında. Bu tespitleri şu şekilde ortaya koyabiliriz:

Frege, açık olduğu üzere anlam anlayışını mana ve gönderge teorisi üzerine kurmaktadır. Onun semantiğin göndergesel olması gerektiği yönündeki düşüncesi, dilsel anlatımlar ile şeylerin, yani dünyanın görünümünün eşleşmesi gerektiği düşüncesine dayanır. İşte bu düşünce, onun anlamın nesnelliğini ön plana çıkaran temel düşüncesidir. Bu hususta onun anlamı bir nesne olarak değil fakat, nesnelliği olan bir şey olarak kavramaya yöneldiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Yukarıda onun özellikle anlamın bir yönü olarak manayı düşünce olarak karşıladığına dikkat çekilmişti. Bu düşüncesi doğrultusunda Frege, düşüncenin başkaları tarafından kavranılmasının önünü açmak üzere nesnelliği, ayrıca rasyonel varlıklar olan özneler için erişilebilir bir şey olarak düşünmüş, yani onu özneler arası da kılmıştır.

Ancak Frege'nin nesnellik düşüncesinin çıkış noktası dikkate alındığında, onun gönderge ifadesinin temelde aritmetik gibi biçimselleştirilmiş bir dile doğrudan uygulanmak üzere düşünülmüş bir model olduğu ifade edilebilir. Frege, *Über Sinn und Bedeutung*'la birlikte mana ve gönderge ayrımını tüm dilsel ifadeler açısından ele almaya başlamıştır. Ancak doğal dillerin bağlamla olan sıkı ilişkisi ile Frege'nin mana ve gönderge teorisinin bu özelliği gözetmeyen bir yapıda oluşu dikkate alındığında, -ki Dummett (1981, 7) bundan ötürü onun modelini geriye doğru atılmış bir adım olarak nitelendirir- onun bu modelinin doğal dillerdeki işlevsellik alanının epey dar olacağını da görmek gerekir.

Frege'nin teorisindeki nesnellik üzerinden, onun atomik cümleleri ele alışına odaklanıldığında, özellikle onlarda algımızın nesnesini daha önce anlamı olan bazı özel adların takip ettiği görülmektedir. Bu, Fregeci modeli özellikle atomik cümlelere yönelik çıkarımlarında güvenli ve haklı görünen kimi yönlere de sahip kılmaktadır. Ancak, insan zihninin çoğu zaman karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve dolayısıyla atomik cümlelerin dışında ve hatta onlardan daha fazla olmak üzere kompleks yapıları iş gördüğü de bir olgudur. Dolayısıyla Frege'nin atomik cümlelere yönelik çıkarımı her ne kadar haklı ve güvenli bir yöne sahip görünse de bu modelin, özellikle de insan düşüncesinin belli bir nesneyle çalıştığına dair yeterli ve somut bilgilere erişimimizin halâ yeterli düzeyde olmadığı da açıktır. Dolayısıyla bu modelin, doğal dilleri anlamak açısından çok da tatminkâr bir model sunmadığı da ortadadır.

Bunlar bir yana, onun cümlenin taşıdığı düşünceye mana olarak işaret etmesinin de kendi içinde önemli sonuçlar barındırdığını görmek gerektiği kanaatindeyiz. Elbette Frege, meseleyi cümlenin manasından, yani düşünceden ibaret bir konu olarak görmez fakat dikkatimizi sadece şimdilik bu yöne verdiğimizde, karşı tarafa aktarılmak istenenilen şeyin -bunun bir bilgi olması da gerekmez- birbirinden farklı şekillerde aktarılmasının yolu açılmış görünür. Böylece tek

göndergenin birbirinden farklı manalara sahip olabileceği gözetildiğinde, onda düşüncenin birbirinden farklı yollarla aktarımının da meşru kılındığı söylenebilir. Bu bakımdan da onun “dilin hoş sedasını” gözetecek, “sanattan alınacak lezzeti” perçinleyecek bir dil anlayışına açık olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Şüphesiz ki Frege’ye göre, düşüncenin ortaya konuluşu kadar, onun taşıdığı doğruluk değeri de önemlidir. Bir başka ifade ile onda dilin düşünce üzerinde bir önceliği vardır da denilebilir. Bundan dolayı da onun anlam teorisinin sürekli olarak ideal bir dile öykündüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bakımlardan Frege’nin ortaya koyduğu anlam teorisinin asıl öneminin, onun anlamın nesnelliğine yönelttiği düşüncenin kendisinde değil, fakat Dummett’in (1981a, 81-83) da iddia ettiği gibi, onun çalışmalarının, yani bu ilginin sonucunda doğal dilin anlambilimdeki tüm güncel çalışmalarının temellerini sağlayan bir yapı sunmasında bulunduğunu söylemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

İyi bir Frege yorumcusu olan Dummett da kendi adına bir anlam teorisinin ne olması ve aslında neyi başarması gerektiği konusunda oldukça net görünmektedir. Ona göre, belirli bir dil için ortaya konulacak bir anlam teorisi, öncelikle o dildeki her bir ifadenin anlamının belirtilmelerini ya da nitelendirmelerini sistematik olarak oluşturmak için araçlar sağlamakla yükümlüdür. Bundan ötürü Dummett çalışmalarında, bu tür tanımlamaların bir teorisinin parçası olarak sistematik olarak üretilebileceği modeli, kendi teorisinde tümdengelsel olarak bağlantılı bir önermeler dizisi olarak tasarlamaktadır. Bu bakımdan o, kendi anlam teorisi kapsamında temel olarak dille ilgili temel bir dizi gerekçelere, yani ilkel ifadenin anlamlarını yakalayan ve karmaşık ifadelerin anlamlarının bileşenlerinin anlamlarına nasıl bağlı olduğuna dair bir açıklamaya ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu yönde yapmış olduğu tüm açıklamaların ortak özelliği ise kuşkusuz, onların dilin/anlamın kamusalılığına yaptığı vurguda kendilerini görünür kılmalarıdır.

Bu amacı doğrultusunda onun temele almış olduğu tez, anlam teorisinin özünde bir anlama teorisi olduğudur. Bu varsayımın gereksinimi ortadır: Yetkin bir dil kullanıcısının, dili kullandığında sahip olduğu bilginin de bir açıklamasını verebilmek. Çünkü Dummett’a göre, kişi dil kullanımında, örneğin bir cümle kurarken onu, kamusal olarak o dili kullananların anlayacağı şekilde kurmak durumundadır. Bu, kişinin iletişim içinde iken karşısındakileri linguistik bakımdan yetkin kullanıcılar olarak görmesinden ve karşısındakiler tarafından anlaşılacak istemesinden kaynaklanır. Dummett’ın anlam teorisini bir anlama teorisi olarak görmesi de bu sebeptendir. Bundan dolayı da o, anlamının doğasını kavrayışında linguistik anlamaya önemli bir yer tanır. Bu doğrultuda Dummett’ın dil kullanımını rasyonel bir faaliyet olarak kavraması da oldukça doğaldır. İşte bu rasyonel faaliyeti bir anlam teorisi olarak sunmak için, onun bir diğer önemli önerisi de doğruluk koşullu anlam teorilerinin mütevaziliğinden vazgeçip, sağlam/güçlü bir anlam teorisine yönelmektir. Dolayısıyla Dummett’a göre öncelikle, bir anlam teorisinin, her bir ifadenin anlamının açıklamasını verirken, kişilerin o ifadeyi anlamalarına denk gelecek biçimde kavramsal bir yetkinliğe sahip olduğunu düşünmekten vazgeçmek gerekir. Bu hususta yapılması gereken, dil topluluğunun bir sözcüğü *kullanış* şekline bakmaktır. Bu Dummett’ta bir anlam teorisini daha sağlam/güçlü hale getirmek için atılması gereken önemli bir adımdır.

Dolayısıyla Dummett, anlam teorisinin çerçevesini çizmek üzere, bu teorisinin aynı zamanda, dildeki tüm ifadeler için bir ifadenin anlamını, dilin tamamını gözetmek yerine onun küçük bir parçasını, yani mevcut durumda kullanılan parçasını gözetmek suretiyle ortaya koymaya yönelmektedir. Öyle görünmektedir ki bu adım, Dummett’ta bir anlam teorisinin bir anlama teorisi olmasını, dilin asli olarak bir iletişim aracı olması temelinde açıklamaktadır. Dummett’ın burada anlam söz konusu olduğunda, dilin tamamını gözetmek yerine, onun küçük bir parçası olarak mevcut durumda kullanılan parçasına yönelttiği ilgi, anlamayı iletişim içerisinde karşılıklı

bir anlama/anlaşılma ilişkisi temelinde kavradığını açık kılar ve anlamın kamusalığını bir kez daha gün yüzüne çıkarır.

Dummett'ta bir anlam teorisinin, kendi ifadeleriyle *holist* olmayıp, *moleküler* olmasının anlaşılır kıldığı hususlardan biri de dolayısıyla, dilin toplumsal pratiğin içinde tesis edildiğidir. Dummett'ın teorisinde emin olduğu ve kendisinden vazgeçmediği husus, sadece özneler arasında paylaşılan anlamlardan emin olabileceğimizdir. Dummett'ta anlamlar, tamamıyla özneler arası bir dünyaya aittirler. Yukarıda Denkelt'in iddiasının izinden giderek Frege'de de anlamın "öznel olmayan, ama nesnenin kendisi de olmayan özneler arası bir şey olarak" kavranılması gerektiğine dikkat çekmiş olsak da Frege'nin ve Dummett'ın anlam teorilerinin amaçlarının ve başarması gerektiği hususların ayrılaşmış olduğuna da dikkat etmek gerekir. Özneler arasılık, Frege'de sadece anlamın mana boyutuyla, göndergenin ifade edilmesindeki bir ortaklaşmayla ilişkilendirilebilmesine rağmen, Dummett'ta anlamın özneler arasılığının, onun anlam teorisinin en temel tezlerinin, yani anlam teorisinin bir anlama teorisi olduğu, sağlam/güçlü ve moleküler olduğu yönündeki tüm temel düşüncelerinin yukarıda işaret edilmeye çalışıldığı üzere, art alanında kendini göstermekten geri durmayan bir özelliği olarak teorisinin tamamını kuşatan ve onun adeta omurgası haline alan bir karakter taşıdığını belirtmek, buna vurgu yapmak gerekir.

Bu bağlamda şunu belirtmek gerekir ki, Frege'de anlam, sözcüğün işaret ettiği şeye ilişkin bir bilgi içeriği olarak karşımızdadır. Bunun anlamı, sözcüğü duyduğumuzda onun işaret ettiği şeyi onun anlam içeriğindeki bilgi ile bilmemizdir. Oysa Dummett'ta anlamı bilmek, açık kılmaya çalıştığımız üzere, tıpkı Wittgenstein'in ikinci döneminde olduğu gibi, kullanım temelinde ortak bir deneyim alanına, ortak bir kavramsal çerçeveye sahip olmakla açıklanabilir bir durumdur. Onların ortak olan yön ve savlarına karşın temel olarak ayrılaştıkları husus da işte tam olarak budur.

Bu önemli iki anlam teorisinin, dilin sahip olması gereken iki özelliği olarak nesnellik ve kamusalığa yapmış olduğu vurgunun önemi büyüktür. Söz konusu olan bir dili anlamak olduğunda, dilsel anlatımların en azından belli yönlerden dünyanın görünümüleriyle eşleşmesinin taşıdığı önem yanında, onların dil kullanıcıları tarafından kullanım şekillerinin taşıdığı önem de barizdir. Dolayısıyla bir anlam teorisinde bunlardan birini diğerine üstün görme yerine, her ikisini de kuşatıcı bir şekilde ele almaya yönelmek daha doğru bir tutum olarak görünmektedir. Nitekim, rasyonel varlıklar olarak bizler ayrıca, belli inançlara, arzulara vs. sahip olan olumsal yönlerimizi, dili kullanarak yarattığımız eserlerden haz alan yapımızı da aynı ölçüde dikkate alacak; bunun yanında iletişim unsurunu da tüm açıklığı ile ortaya koyabilecek kapsamlı bir anlam teorisine bugün hala ihtiyaç duymaktayız. O halde, anlam üzerine düşünmeye devam etmemiz gereken yolun hala açık olduğuna vurgu yapalım ve bu yolda ilerlemeye devam etmeliyiz diyerek metnimizi sonlandıralım.

BİBLİYOGRAFYA

- Aysever R. L. 2000. "Sunuş". Sunuş ve Çev. R. L. Aysever. *Söz Edimleri*. Ankara: Ayraç (2000) 7-62.
- Campbell J. 2007. "If Truth is Dethroned, What Role is Left For it?". *Library of Living Philosopher: The Philosophy of Michael Dummett*. Chicago & LaSalle, Illinois: Open Court (2007) 281-300.
- Cevizci A. 2000. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları 2000.
- Denkelt A. 1989. "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler". *Felsefe Tartışmaları* (5. Kitap). İstanbul: Panorama (1989) 24-46.

- Dummett M. 1976. "What is a Theory of Meaning? (II)" Ed. G. Evans & J. MacDowel. *Truth and Meanings: Essays in Semantics*. Oxford (1976) 67-137.
- Dummett M. 1978. *Truth and Other Enigmas*. London: Duckworth & Cambridge 1978.
- Dummett M. 1981a. *Frege: Philosophy of Language*. 2nd edn. London: Duckworth & Cambridge 1981.
- Dummett M. 1981b. *The Interpretation of Frege's Philosophy*. London: Duckworth & Cambridge 1981.
- Dummett M. 1991a. *Frege and Other Philosophers*. Oxford & New York: Clarendon Press/Oxford University Press 1991.
- Dummett M. 1991b. *The Logical Basis of Metaphysics*. London: Duckworth & Cambridge 1991.
- Dummett M. 1993. *Origins of Analytical Philosophy*. London: Duckworth & Cambridge 1993.
- Frege G. 1956. "The Thought: A Logical Inquiry". *Mind*, New Series, Vol. 65., 289-311, 1956.
- Frege G. 1979. *Posthumous Writings*. USA: University of Chicago Press 1979.
- Frege G. 2019. *Kavram Yazısı*. Çev. Prof. Dr. M. Özdemir. İstanbul: Külliyyat 2019.
- Frege G. 2022a. "Mana ve Anlama Dair". Çev. M. S. Türk. *Fonksiyon, Kavram, Anlam*. İstanbul: Ketebe (2022) 33-60.
- Frege G. 2022b. "Kavram ve Nesneye Dair". Çev. M. S. Türk. *Fonksiyon, Kavram, Anlam*. İstanbul: Ketebe (2022) 61-77.
- Glüer K. (2012). "Theories of Meaning and Truth Conditions". Ed. Manuel Garcia-Carpintero & Max Kölbel. *The Continuum Companion to the Philosophy of Language*. Continuum International (2012) 1-32.
- Jamil S. 2010. "Frege: The Theory of Meaning Concerning Proper Names". *Kritike*, Volume 4, Number 1, June (2010) 150-173.
- Klement C. K. 2002. *Frege and The Logic of Sense and Reference*. New York & London: Routledge 2002.
- Lee B. 2019. "Giriş". Çev. Üzer K. Ö. & Kaplan O. B., Der. Lee B. *Dil Felsefesi*. Ankara: Fol (2019) 12-51.
- Lycan W. G. 2022. *Dil Felsefesi Güncel Sorunlar, Çözümler ve Tartışmalar*. Çev. R. L. Aysever. İstanbul: Say 2022.
- Platts, M. 1979. *Ways of Meaning: An Introduction to a Philosophy of Language*. London: Routledge & Kegan Paul 1979.
- Salerno, J. 2011. *Frege'ye Dair*. Çev. Dereko A. Ankara: Birleşik Yayınevi 2011.
- Weiss B. 2019. "Dummett". Çev. Üzer K. Ö. & Kaplan O. B., Der. Lee B. *Dil Felsefesi*. Ankara: Fol (2019) 315-345.